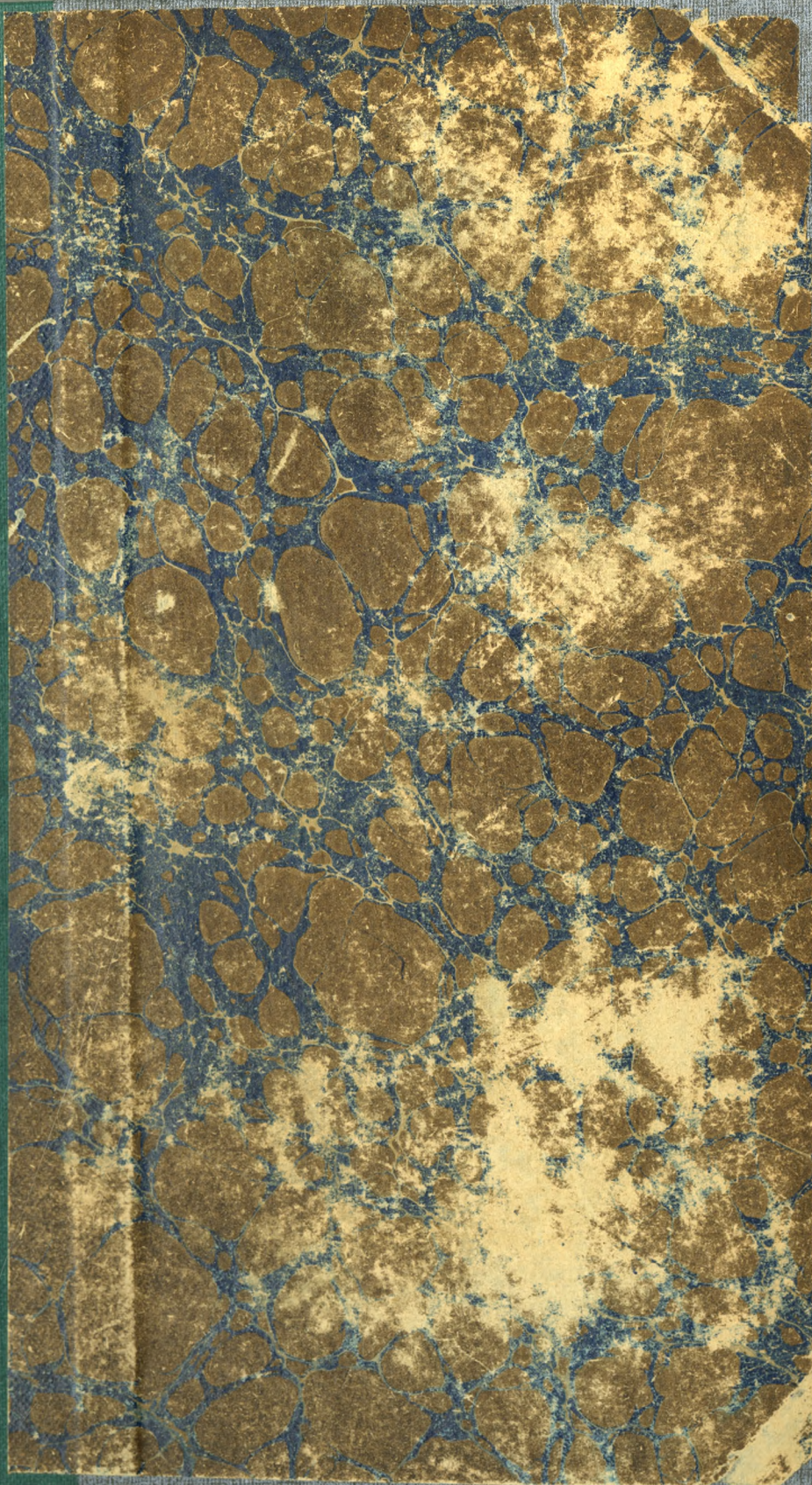

Politikai
röpiratok.

146.

146
1289 A

HERCZEG ESZTERHÁZY-VAGYON KEZELÉSE

GRÓF ZICHY FERENCZ ÁLTAL.

Megczáfolása a hasonczimű röpiratban foglalt teljesen
valótlan és elferditett tényeknek.

Második kiadás.

2.

BÉCS, 1865.

—20

HERCEG ESZTERHÁZY-JACSON

KENNELÉSE

GRÖF ZICHY FERENCZ ALTAL.

Megszólítás a házhoz való foglaltatás
valószínűleg ellenőrzés

Második kiadás

1867. évi kiadás

1867. évi kiadás

1865

A

HERCZEG ESZTERHÁZY-VAGYON

kezelése

Gróf Zichy Ferencz által.

Megczáfolása a hasonczimü röpiratban foglalt teljesen valótlan és
elferdített tényeknek.

2.

LITERARISCH-ARTISTISCHE ANSTALT IN WIEN
BÉCS, 1865.

Kiadja Dittmarsch Károly.

Nyomatott Zamarski L. K.-nál.

HERCEG ESZTERHÁNY-VAGYON

World's Greatest Teacher

1807, 1808.

Kevés idővel ezelőtt e czim alatt: „A herezeg Eszterházy-vagyon kezelése gróf Zichy Ferencz által“ névtelen röpirat jelent meg, melynek az a célja volt, hogy a gróf Zichyfőle administratiót a közvélemény előtt rehabilitálja s ezért sok ezer példányban a szélrőzsa minden tája felé díjtalanul küldetett szét.

Nem tudjuk s nem akarjuk tudni, hogy ki tette gróf Zichynek e szeretet-szolgálatot, ki költött hónapok óta arra egész tőké, hogy gróf Zichy kezelését igazolja, ki árasztotta el „minden királyság és tartomány“ nyugalmas és békés lakóit hosszabb idő óta mentési s igazolási czikkekkal, sőt végül még röpiratokkal is a nélkül, hogy ez által mást elérjen, mint hogy a *vox populi-t*, mely a gróf Zichyfőle kezelés felől már előbb rendületlenül megalapítá ítéletét, ebben a „*qui s'excuse s'accuse*“ közmondás szerint, ha ez lehetséges, még inkább megerősítse.

A jelen iratban nem akarjuk a gróf Zichy-kezelés történetét adni, s épen oly kevésbé annak bírálatával foglalkozni.

Nem akarunk nemzetgazdászati tanulmányt írni, mint azt Wessely József úr tette az „Oesterreichische Revue“ 1865 - diki V. kötetében.

Az pedig legkevésbé sem czélunk, hogy gróf Zichynek vagy más személyeknek szemrehányást tegyünk, vagy pedig azokat bevádoljuk.

Midőn itt gróf Zichy kezeléséről beszélünk, nincs dolgunk sem gróf Zichyvel, sem egyáltalában személyekkel, hanem a tárggyal.

Ez irat egyedűli célja abban áll, hogy a nevezett röpiratban foglalt alaptalan és elferditett tényeket, a mennyiben azok jelentőséggel bírnak, helyreigazítsa s ez által kimutatassék, hogy a gróf Zichyfőle administratió nem volt olyan, minőnek az említett röpiratban előállittatik.

Igy tehát az eredmény, melyre törekszünk, nemleges. Az olvasóra bizzuk, hogy az itt elszőrvá felhozott tényekből maga alakítsa a positiv ítéletet e kezelés felől.

Minden más állítást s okoskodást, melyek ama röpiratban előfordulnak, ha a megczáfolandó tényekkel nincsenek elválaszthatlanul összekötve, elfogjuk tehát mellőzni, de ezennel határozottan tiltakozunk a következtetés ellen, mintha a röpirat azon helyeit, melyeket nem czáfoltunk meg, igazaknak és helyeseknek elismertünk, vagy ilyeneknek megengedtük volna.

De ha várakozásunk ellenére az mégis megtörténnék, egy további iratban nem csak ezen megezáfolatlanul maradt helyeket mutatnók ki szintén valótlanknak, hanem más tényeket is, melyek ama röpiratban elég bölcsen nincsenek megérintve, alapos fejtegetés tárgyaivá tennők, a mit itt, a mennyiben ez nem látszott elkerülhetetlennek, szívesen elhagytunk.

Kénytelenek vagyunk már az első sornál helyreigazításunkat megkezdeni.

A röpirat kezdete így hangzik: „*Midőn az 1861-dik év május hónapjában a herczeg Eszterházy-ház feje a hitel intézettel és más különféle bécsi bankházakkal tett tárgyalások megghiúsulta után teljesen nem tudta, hogy mit csináljon, mint tartsa fenn fizetési képességét a szorongató hitelezőkkel szemközt, melyek lejárt s lejárandó több milliónyi követelésekkel léptek fel, gróf Zichy Ferenczhez azon esdő kérelemmel fordult, hogy állana vagyona kezelésének élére*“ s a 18-dik oldalon „*..... herczeg Eszterházy Pál csak most vette igénybe gróf Zichy segélyét.*“

Ez azonban máskép van. Már 1854-ben, midőn az Altalános Polgári Törvénykönyvnek Magyarországra való behozatala folytán annak hitbizományi rendelkezései életbe léptek, már akkor nevezetett ki gróf Zichy Ferencz úr herczeg Eszterházy Pál a majoratus tulajdonosának javaslatára hitbizományi gondnoknak, mi arra mutat, hogy ennek viszonyai a herczegi házhoz korábbi időkből származnak, melyekről azonban itt nem akarunk szólni.

1854-től kezdve azonban gróf Zichy e viszonyainak **személyeseknél** minden esetre többeknek kellett lenniök, mert mint hitbizományi gondnok az 1854-diki aug. 9-dikéről kelt legf. patens 228 §-a értelmében **köteleztetve** volt „a hitbizományi örökösödésre hivatott utódok jogait képviselni, s a félett örködni, hogy a hitbizomány törzs vagyona fenntartassék s annak állapota ne rosza buljon,“ továbbá „a törvényszékeknek a hitbizományi ügyletekről kért véleményezéseket megtenni“ s. a. t. s. a. t.

Tudta s megevezése nélkül semmi lényeges intézkedés sem tétethetett s így a herczegi majoratus-tulajdonos ügyeit ismernie kellett.

Ha tehát az előbbi gazdálkodásnak (az 5. lapon) gondatlanság, könyelműség, és értelmetlenség vettetik szemére, ha ez különösen (a 30. lapon) arról vádoltatik, hogy a herczegi hitbizománytól az összes földtehermentesítési kötelezvényeket elvette (a 33. lap szerint „a mindegyre tartó rosz gazdálkodás folytán eltékozolta“), melyek 10 millió értékben még 1861 előtt adattak el, a nélkül, hogy

helyettök a hitbizomány más értéket kapott volna, úgy gróf Zichy Ferencznek, mint hitbizományi gondnoknak csak azon kellemetlen alternatívája van, hogy vagy be kell vallania, miszerint a hitbizományi törzs vagyon feletti felügyeletet illetőleg reá súlyosodott kötelességet egészen figyelembevétlenül hagyta, vagy hogy a hitbizomány ez „eltékozlásánál“ maga is közre működött!

Gróf Zichy tényleg is nevezetesen a legutóbbi időkben túlnyomó befolyást gyakorolt herczeg Eszterházy összes s nevezetesen pénzügyeire s ez utóbbinak minden lépése e befolyás s gróf Zichy hozzájárulása mellett lett téve.

Igy történt, hogy herczeg Eszterházy 1860-ban felségi folyamodást nyújtott be, melyben a hitbizomány rendezése miatt új kölcsön fölvétele s a hitbizományi ingatlanságok egy részének eladása helybenhagyását kérte.

Erre az 1860-diki jan. 7-dikéről kelt legf. elhatározás folytán a gróf Fesztetics György mint elnök, Lipovniczky tanácselnök és Wirkner udv. tanácsosból alakítandó bizottmány bízott meg, hogy „a herczeg Eszterházyféle hitbizomány előnyös szabályozásáról a legfelsőbbleg megjelölt alapelvek szerint rendezési tervzetet dolgozzon ki, melyet a törvényszékileg kirendelt hitbizományi gondnokok lesznek megvizsgálándók.“

E rendezési terv a herczegi birtokok 17. millió értékű részének eladásán és 12. millió kölcsön kibocsátásán alapult, „mely kölcsön azonban csak kibontakozási módnak lenne tekintendő, mely a tervezett eladás valóstítására szolgálna.“

„Végül a bizottmány még azt is tanácsolándónak tartotta, hogy herczeg Eszterházy Pál minél előbb válaszszon ki egy férfit, ki az országban való állása, erélye, gazdaszáti ismeretei és becsületessége által kitünve, a herczeg bonyolult ügyei vezetését átvenné, az e bizottmány által indítványozott pénzügyi műveletek valóstítását a lehetőleg előmozditsa s különösen a vagyon kevésbé költséges kezeltetését, valamint czélszerű beruházásokat illetőleg javaslatokat tenne, azok érvényesítésére felügyelne, s azokat erőteljesen életbe léptetné.“

Az e rendezési terv megvizsgálásával megbízott gondnokok, úgymint **gróf Zichy Ferencz úr mint hitbizományi-** és Szögyényi László úr mint utódgondnok kimerítő véleményezésükben kinyilatkoztatták, hogy „a tervvel tökéletesen egyetértenek, mert annak lényegében a herczegi vagyon rendezésére a legalkalmasabb és egyedüli segélyeszközt ismerik fel, egyidejűleg azonban az összes részletes határozatokat szintűgy, mint az ezek támogatására felsorolt indokokat igazoltaknak s alaposaknak találják.“

Gróf Zichy úr e véleményezéséből itt két helyet emelünk ki, hogy azokat később felhasználjuk.

E véleményezés egyik helyén ugyanis ez mondatik: „Az öngazdálkodásból a bérrendszerre való átmenet a solid bérlők kis száma miatt Magyarországon a legnagyobb nehézségekkel van összekötve, és sok vidéken, hol megbízható bérlők nem találhatók, egyáltalában lehetetlen.“

A másik helyen pedig: „A (megtartandó) uradalmak nemcsak a herczeg Eszterházyféle hitbizományban, hanem körülbelől egész Magyarországon a legértékesebb s legkedvezőbbben fekvő birtokok.“

„Fekvésük szerint két nagy testre oszlanak, melyek egyike Soprony- és Vas megyében 100.000-nél, másika Tolna, Baranya és Somogy megyékben 200.000-nél több catastralis holdból áll.“

„A föld minősége szintűgy, mint a más beható viszonyok az országban a legkedvezőbbek közé tartoznak, s minthogy eddig a herczegi kormányzat részéről is ezen uradalmakra a legnagyobb tekintet fordítottatott, **azok a szükséges beruházások nagy lényeges részével már ellettek látva**, mi eddig is az uradalmak bensőbb hasznosítását tette lehetővé.“

„Csak ily módon magyarázható meg, mint történhetett, hogy míg eddig az összes herczegi vagyon évenként csak kevéssel többet hozott be egy millió ft. tiszta jövedelemnél, **a nevezett uradalmak maguk majdnem 800.000 ft. tiszta jövedelmet szolgáltatnak.**“

A 17. millió értékű javak javasolt eladása az 1860-diki május 12-dikéről kelt legf. elhatározás által, „nem csonkitva harmadik személyeknek a törvény szerint biztosítandó jogait helybenhagyatott.“

„Az eladásra engedélyezett ingatlanságok minél előnyösebb értékesítésére, valamint az ügyletek kielégítő valószínűsítésére közben szükséges pénzügyi műveletekre szolgáló utak és módok közötti választás az illető hitbizományi tulajdonosnak a. f. é. ján. 7-dikéről kelt legf. elhatározás által megrendelt bizottmány valamint **a hitbizományi és posteritási gondnokok** közreműködése mellett azon föltétel alatt engedtetett át, hogy az ingatlanságok eladásából befolyó összegek okvetetlenül az adósságok törlesztésére és semmi ürügy alatt más czélokra, fordittassanak.“

Ez előre bocsátottakból is már látható, hogy a herczegi ügyek már sokkal előbb, mint 1861-k májusban a bizottmány (melyben Wirkner udv. tanácsos nem csak kiváló, de döntő állást is foglalt el), s gróf Zichy kezeiben voltak, ki hitbizományi gondnok minőségében s azután a majoratus tulajdonosára való személyes befolyásánál fogva nem csak illetékes, de mondhatni egyedül illetékes személyiséggé lett minden irányban.

S ha tehát a hercegi Majoratus-tulajdonos minden lépést, mely tétetett, aláírása által szentesíté is, gróf Zichy és Wirkner udv. tanácsosok voltak azok, kiknek tanácsát követé, de kik emlékezete nem ér tovább mint 1861-diki májusig vagy legalább úgy látszik, hogy nem akar tovább érní.

S az olvasó csak most foghatja fel kellőleg és méltányolhatja a röpiratnak már fönnebb idézett kezdetét.

Hogy valljon a hercegi majoratus-tulajdonos „*miután teljesen nem tudta, hogy mit csináljon, gróf Zichyhez azon es dő kérelemmel fordult, hogy állana vagyona kezelésének élére,*“ azt nem tudjuk, s ha a röpirat szerzője tudja ezt, úgy miután ily jelenetek rendszerint csak négy szem közt szoktak megtörténni, a két érdekelt egyikétől kell hogy hallotta légyen.

Annyi bizonyos, hogy a majoratus-tulajdonos, midőn teljes segélytelenségbe **juttatott**, 1861-diki május 25-dikén a majoratus örököse, Miklós herceggel együtt felségi folyamodást írt alá, melyben gróf Zichy Ferencznek teljhatalmu administratorrá való kineveztetését kéri, miután a hercegeknek végül ki kellett nyilatkoztatniok, „hogy távol mindennemű e részbeni befolyástól, családi javaik és azok kezelése tekintetében, legkegyelmesebben kinevezendő Administratornak a czélba veendő rendezés körüli minden intézkedéseit és eljárásait jóknak és érvényeseknek elismerendik.“

Erre néhány napra megtörtént gróf Zichynek teljhatalmu administratorrá való kineveztetése.*)

S így teljesedésbe ment, a mit az 1860-diki ján. 7-dikén kinevezett bizottmány fönnebb említett rendezésiterve végén már 1 1/2

*) A kinevezetési okmány következőleg szól:

7089. szám.

Nagyméltóságu Gróf és Főispán ur!

Herczeg Eszterházy Pál és Miklós kérelmük folytan, hogy családi javaik rendezésének és az azokat terhelő adósságok czélszerű módon való letisztázásának eszközzésére Nagyméltóságod, mint a folyamodó hercegek, mindennemű ingatlan javainak általuk már is kinevezett kormányzó-igazgatója ezen minőségében felsőbb helyről is elismertessék és megerősíttessék — Nagyméltóságodat ezennel értesitem, miszerint a Főméltóságu magyar királyi udvari kancellária részéről mint a hercegi javaknak kormányzó-igazgatója, a végre megerősítettett, hogy addig, míg a folyamodó hercegek adósságai 12 millió ért erejéig letisztázva leendnek, a javak igazgatását teljhatalommal vezethesse; önként értetődven, mikép a hitelezők biztosítása tekintetéből elrendelt ezen igazgatás, csak a folyamodó hercegekre, nem pedig törvényes örököseikre lehet kötelező, mert ezen intézkedés sem a hercegi javak hitbizományi terjedését, az 1687: 9-ik és 1723: 50-ik t. czikkek rendeletei ellenére meg nem változtathatja, sem a törvényes hitbizományi örökösök jogait meg nem sértheti.

Nagyméltóságodnak kelt Bécsben Junius 30-kán 1861. lekötelezett szolgálja B. Vay Miklós, m. p.

Nagyméltóságu gróf Zichy Ferencz, cs. kir. kamarás és belső titkos tanácsos, Magyarország Főajtónálló mestere, a vas korona rendjének nagykeresztes vitéze és Neográd megyei főispán urnak Bécsben.

év előtt tanácsolandónak tartott, hogy t. i. „herczeg Eöszterházy Pál minélelőbb egy férfit választson, ki az országban való állása, erélye, gazdaszati ismeretei és becsületessege által kitűnve, a herczeg bonyolult ügyei vezetését átvenné“ s. a. t.

Az ő herczegsege által tett választás e leirással oly teljesen mondhatni arczképszerűn egyezik meg, hogy majdnem kíséretbe jövünk, hogy ama bizottmány prófétiai ihletetségében higgyünk.

Wirkner udv. tanácsos (gróf Zichy régi és legbensőbb barátja), a döntő személyiség ama bizottmányban (mely már előbb feloszlott, s ez által a majoratus tulajdonosát **még nagyobb segélytelenségbe helyezé**) szemeltetett ki gróf Zichy által *alter ego*-jának és 3 1/2 éven át az administratorral becsületesen megosztozott „a névtelen gondokban“ s „a nagy teherben“, melyet az, mint a röpirat 18. lapján mondatik, „**a látszólagosan** oly reménytelenül összezavart és eladósított vagyon kezelésével magára vállalt.“

Most már egy lépéssel tovább megyünk és kérdezzük: Ha a két herczeg minden befolyásról való lemondás s gróf Zichy minden intézkedésének előleges helybenhagyása mellett kényezték ennek administratorra való kineveztetését, mint lehet ezt megegyeztetni avval, a mi a 19 lapon olvasható: „*Gróf Zichy hivatalba lépése első feltételeül kötötte ki, hogy a két herczeg, a majoratus ura szintűgy, mint annak örököse minden tárgyalásnál jelen legyen, s hogy semmi fontosb intézkedés se történjék az ő közreműködésük s helybenhagyásuk nélkül. Harmadik személyekkel szemközt felakart lépni mint a herczegi vagyon administratora, de teljhatalma adói mellett határozottan visszautasított minden ündllő, azok saját tekintélyét elmellőző tevékenységet.*“

S lá ezt tette, mi célból? Taláncsak nem azon előre megfontolt szándékkal, hogy utólagosan — mint ez ama röpiratban valóban történik — **e látszólagos közreműködést, a helybenhagyás ez üres külségét, az előterjesztett okmányok e föltétlen aláírását**, hogy mindezt arra használja fel, miszerint minden felelősséget (nemcsak ennek egy részét), azon állitással háritson el magától, „*hogy az administrator minden tette minden tekintetben egyszersmind a herczegi tulajdonos tette volt?*“ (19. lap.)

Igen kockáztatott s csak a legnagyobb elővigyázattal alkalmazandó strategiai eszköz az, hogy a hajókat mögöttünk felgyujtsuk vagy a hidakat leromboltassuk. S ezt teszi a gróf Zichyféle kezelés védője, midőn azon axiomát állitja fel, hogy azt, a mit aláirtunk megis vizsgáltuk s akartuk, s így azért felelősek is vagyunk.

Jöhet idő, midőn gróf Zichynek kezelésének legalább néhány tényeért csak azon egyetlen mentség maradhatna meg, hogy nem

mindent vizsgált meg, a mit aláírt. — S ekkor ez utolsó hajóját is elégeve, s ez utolsó mentő horgonyát is elveszve fogja találni.

A röpirat a 19 oldalon folytatólagosan így szól: *Epen így tiltakozott (Gróf Zichy) az ellen, hogy működése tartamára bizonyos időszak állapittassék meg, ezt egyesegyedül a két fél jó megegyezése s tovább tartó egyetértése volt meghatározandó.*

Ez szintén nem igaz. Mert valamint a hercegek fönnebb említett folyamodásában, melyben gróf Zichy kineveztetését kéri, úgy ennek kineveztetési okmányában is működésének tartama határozottan megvan állapítva, addigra t. i. míg az adóssági teher 12 millióra nincs letörlesztve.

Annak kiszámítása természetesen nagyon nehéz feladat, hogy miután gróf Zichy kezelésének $3\frac{1}{2}$ évi tartama alatt az adósság

23,835.574	frt.	77	kr.-rol
29,394.191	„	85	„ ra

növesztetett s így 5,558,617

frt. 8 kr.-ral szaporítatott (mint az alább ki van mutatva), mennyi év alatt törlesztett volna ez adósság 12 millióra, tehát 11,834.574

frt. 77 kr.-ral? Evvel ellentétben igen egyszerű számítás, hogy mennyi idő alatt szaporítottatott volna az adósság ugyanazon összeggel, melylyel kevesebbednie kellett volna, azaz 11. millióval? T. i. további $3\frac{1}{2}$ év alatt! (Tulajdonképen még sokkal hamarább, ha, és pedig jogosan, tekintetbe vesszük, hogy a növekedés nem számtani, hanem szükségképen mértani arányok szerint történik.)

A röpirat 19. lapján továbbá ez áll: *„Ez elhatározással következetesen kezeltetett az ügymenet gróf Zichy administratiojának egész tartama alatt. — Minden fontos intézkedés ülésekben döntetett el, melyeken a hercegek jelen voltak. A végzések felől jegyzőkönyvek vezettek. Semmi bérbeadás, semmi vétel vagy eladás, semmi kölcsönművelet, semmi fontos tárgyalás a hitelezőkkel vagy üzletemberekkel sem döntetett el másképen, mint e módon. Gróf Zichy minden intézkedése egyszersmind minden tekintetben a hercegi tulajdonos intézkedése volt s minden cselekmény megszüntetett volna vagy megszüntetett a pillanatban, midőn az nem egyezett meg. Gróf Zichy megmásíthatlan törekvése az volt, hogy a magas tulajdonos tekintélyét érvényesítse, s hogy azt soha és semmi esetben sem elmellőzze.*

Ez állításra a következőket jegyezhetjük meg:

1. Igen sok fontos intézkedés nem is került elő az ülésekben s ezeken kívül döntettek el, úgy hogy ezeket a hercegek mai napig sem tudják. Ezt bizonyítja, hogy ezek az ülésekről vezetett jegyzőkönyvekben nem is fordulnak elő.

2. Igen sok ülésben, midőn fontos ügyek döntettek el, a hercegek nem is voltak jelen, részint mert Bécsből távol voltak, részint mert nem minden, hanem csak bizonyos ülésekre lettek meghíva.

3. Azon ülések, melyeken a hercegek jelen voltak, e czélra különösen lettek színrehozva s a szerepek kellőleg elosztva. A hercegek elé (kivéve azon eseteket, midőn kellemetlen hírekre volt szükség) alapelvileg csak kellemetes s öröndetes dolgok táltattak, s midőn a darabnak vége volt, legördült a függöny*) s mindenki megelégedetten tért haza.

Például itt néhány ily ülési scénát közölni akarunk:

Az 1861-diki aug. 20-diki ülés jegyzőkönyve. I. kötet 21. lap.

(A 4. kötetből álló eredeti ülési jegyzőkönyvekből idézzünk.)

Hogy a bérlesekre kínálkozó nagy számánál fogva e kedvező időpont el ne szalasztassék s a vállalat valóstítása, mely már az eddigi ajánlatok szerint is annyira van biztosítva, **hogy Ő főméltósága 28 év múlva teljesen adósság-mentes lesz**)**, s ietessék: a minimum minden bérbeadandó uradalom számára azon **föltétel mellett**, hogy oly pályázók, kiknek ajánlata e legkevesbletet nem üti meg, semmi figyelembe sem részesülhetnek, a következőleg állapittatik meg: *(következik a haszonbér legkevesbletének meghatározása.)*

Ennek folytán Schulhof úr felhatalmaztatik, hogy az illető haszonbéri ajánlkozókkal szerzödjék, minél az itt megállapított minimum szolgál neki zsinormértékül, s elfogadható ajánlatoknak bekövetkezendő helybenhagyását illetőleg biztosításokat adhat. **Egyszersmind elhatároztatik, hogy a bejövő s fizetésekre egyelőre nem szükséges összegek a Schey nagykereskedő háznál tétessenek le.**

Az 1861-diki aug. 28., 29. és 30-diki ülések jegyzőkönyve.

I. köt. 48 lap.

Ő Exeja megemliteni méltóztatott: Az administratió eddigi műveletei által a hitel már annyira emelkedett hogy már kölcsön-

*) Néha ugyan kissé rögtön s meglepőleg, ha az alárendelt szereplők valameilyike a szerepet, mely számára osztatott, nem tudta vagy talán nem akarta felfogni, s rögtönözni kezdett.

**) Kevéssel ezután még tovább mentek, midőn az administratió fő felügyelője s pénzügyére Schulhof József úr a két hercegnek (a vonalozási művészet minden szabálya szerint kiállított) sok ezer számmal ellátott „kimutatási tabellát a főmagasságu herceg Eszterházy Pál jelen adóssági állapotáról, ennek évenkénti követelménye, törlesztése s fedezéséről, továbbá a feleslegről, mely a jövedelmekből támad, ugy mint ez utóbbiból 1890-ig fokozatosan összegyűlő rendelkezési tőkééről“ nyújtott át, melyben a legnagyobb pontossággal elő van adva és előtüntetve, hogy a hercegi majoratus 29 év múlva (az 1844-diki s az első németalföldi kölcsön néhány évi törlesztését leszámítva), nemcsak minden adósságtól megszabadul, hanem ezen fölül *(risum teneatis amici)* 23,791,874 ft. cselekvőtőke lesz a pénztárakban rendelkezés alatt!!

adók lépnek fel ajánlatokkal. Jgy ő excjának a Vindobona társaság által 6. millionyi kölcsön ajánltatott.

Ez ajánlatból csak 2. millió használtathatik, minél magától értetődik, hogy a kölcsön nem köthetik meg 80-on alól s nem magosabb kamatra mint 5%. Az ebbeli alkudozásokkal Schulhof úr van megbizva.

Jegyzet. Mint lehet e tényeket megegyeztetni a röpirat következő helyeivel: *a 20. lapon: A haszonbérbe adás nem csak gazdasági, hanem pénzügyi intézkedés is volt. A hercegi pénzügy szerfeletti szorongattatása minden segély-halogatásnak majdnem halálos hatást adott volna; s a 21. lapon: Ama sürgetős pénzügyi tekintet sőt még igazolta volna, ha a gazdaságban áldozat hozatott volna.*

(Menedékajtó minden esetre!)

Az 1861-diki Sept. 6., 7-diki ülések jegyzőkönyve. I. köt. 53 lap.

Ő Excja gróf Zichy tekintettel a legutóbbi ülés jegyzőkönyvére kinyilatkoztatni méltóztatott, hogy a 2. millió kölcsön megkötése tárgyában különösen ő főméltósága felszólítására a L..... al való tárgyalások — bár most már a hitelintézet is tesz ajánlatokat — már messzebbre terjedtek, sem hogy attól el lehetne állni.

Ő Excellentiája tehát e 2. millió kölcsön megkötését illetőleg 80 árfolyamra s 6% mellett amortisatióra, a további intézkedéseket megfogja tenni.

Az 1861-diki sept. 6. s 7-diki ülések jegyzőkönyve. I. köt. 60 lap.

Schulhof úr az eddigi haszonbérletek eredményét összesíti, és pedig azonkimutatásban, hogy miután Dombovárért 250.000 frt. ajánltatott, ez Kapuvár nélkül már 1,634,000, és Kapuvárral körülbelül 1,800,000 ftot tesz, továbbá a hátralékok befizetése s az irtványok és maradékföldek beváltásából még jelentékeny összegek várhatók.

Kellemes tudomásul szolgál.

Az 1861-diki sept. 7.-ki ülés jegyzőkönyve. I. köt. 81 lap.

Végül megemlíti az administrator ur ő excja, hogy az összes hercegi uradalmak bérbeadása az országban korszakot alkot és sokszoros követésre fog találni. Kétségkívül a nagyobb földbirtokosok, kik nem érzik magukat hivatva jószágaik saját kezelésére, ezen kedvező eredmény által indíttatva, szintén követni fogják a haszonbérrendszert; a kisebb földbirtokosok pedig, kik most alig

kereshetnek meg annyit, a miből élének, birtokukat inkább eladják, s a nyerendő tőkével nagyobb haszonbérletekre vállalkoznak. — A haszonbérrendszernek a hercegi uradalmakban való életbeléptetése minden esetre nagy befolyással van a nemzetgazdászatra (!) s e fontos tényt ünnepélyes módon kellene befejezni. Ő excja ennél fogva azt indítványozza, hogy a mint Angliában a földbirtokosok a haszonbér megkötése után farmerjeiket mindég megvendégelik, s e szokás szigorúan megtartatik, úgy ő hercegsége is az összes hercegi bérlők számára valamely kastélyában nagy lakomát adhatna. *)

Az 1861 oct. 16-diki ülés jegyzőkönyve. I. köt. 149 lap.

Schulhof főfelügyelő 12 gőzeséplőgépet vett.

Wirkner udv. tanácsos kifogja számítani az ebből származó nyereséget. (!)

Az 1861 dec. 1. ülés jegyzőkönyve. II. köt. 29. lap.

A Vindobona zálog-biztosító-társaság kötelezte magát, hogy a belga zálogbankkal kötött 2 millió firt kölcsön valamilyen kamat-részlete vagy évi törlesztésének nem fizetése esetében azt kiegyenliti és fődözésére pénztárába való letétül fél annuitást követel 89,000 belga frank **) értékben.

A Vindobona zálog-biztosító-társulat ezen kívánságának szintűgy a belga mint a hollandi kölcsönt illetőleg értékpapírok letétele által elég fogtételni.

Az 1861 dec. 1. ülés jegyzőkönyve. II. köt. 29 lap.

Az administrator úr ő excja oda nyilatkozni méltóztatott, hogy a felállíttatni szándéklott másod szülöttség valósitására, a veresház jövedelme s vételára, a hitbizományi vagyon csonkítása nélkül lenne fordítható.

Wirkner udv. tanácsos azon véleményben van, hogy a hercegi uradalmak bérbeadása, s a majoratusi vagyon egyéb pénzműveleteiből 29 év mulva eredményező cselekvő tőkéből a másodszülottség felállitására 2 millió firt lenne fordítandó. ***)

*) A tervezett lakomának a kismartoni hercegi kastélyban, 1861 Oct. hó végén napjaiban kellett volna megtartatnia, de csak 1862. Májusban tartatott meg Bécsben.

**) Ez alakban adattak elő drága biztosítási ügyletek!

***) Boldog hercegek, kiknek a másodszülottségre biztos, s a képzeletben a harmad- s negyed szülöttségre is talán valószínű kilátásuk volt!

Ez indítvány elfogadtatott s az erre vonatkozó actus annak idejében (tehát 29 év múlva?!) a kir. helybenhagyás megnyerésére szerkesztetni fog.

Az 1862 ján. 5. ülés jegyzőkönyve. II. köt. 66 lap.

Schulhof főfelügyelő az eddigi pénztár kezelésről terjeszt elő kimutatást, melyből körülbelül 20.000 firt nyereség tűnik ki.

Tudomásul vétetik.

Az 1862 máj. 31. ülés jegyzőkönyve. II. köt. 293 lap.

Az administrator úr ő excja nyilvánítani méltóztatott, hogy (N. N. ur) kinek közbenjárására kötött meg főleg a két belga s holland kölcsön, nagy súlyt helyez reá, ha ő herczegsége, a Vindobona társaságnál bizonyos számú részvényeket, melyek különben évenként 12%-t hajtanak, átvenne.

Ő főméltósága magán vagyonából 100 db. 1500 frankos részvénynyel vesz részt.

A Vindobonával továbbá a holland zálogbank szoros összeköttetésben van, s az administrator ur ő excja indítványozza az e banknál való részvételt is, melynek részvényeire egyelőre csak 10% fizetendő be.

A herczegi administratio a holland zálogbanknál 1000 db. részvénynyel 500,000 frank értékben vesz részt s a 10% részlet befizetésére a szükséges intézkedést megfogja tenni. *)

Az 1862 jun. 23. ülés jegyzőkönyve. II. köt. 311 lap.

Az administrator úr ő excja, mint a Balatonszabályozás kir. biztosa főlemliti, hogy e szabályozás által az ozorai herczegi malom járata 2—3 lábbal csökken ugyan, másreszről azonban az uradalom 4—6000 hold termékeny földet nyer.

Ő excja ő főméltóságaiak részéről felhatalmaztatik, hogy az ozorai malom szabályozása, s illetőleg átalakításában megegyezzenek.

Az 1863 ján. 1. ülés jegyzőkönyve. III. köt. 75 lap.

Schulhof főfelügyelő előterjeszti a f. évtől kezdve 1870-ig terjedő bevételek s kiadásoknak az 1861-diki oct. 31-diki s 1862-

*) Ezek a belga és holland Jregh-ek!

diki oct. 31-diki passiv állapotnak a jan. 1-sei ülésben előterjesztett kimutatására való tekintettel N. N. könyvvivő által kidolgozott tervezetét, miből kitűnik, hogy 1870-ben a hercegi passiv állapot csak 15,679.029 frt. 61 krból fog állani, s így a jelenlegihez képest 7,440.769 frt. 92 krral csökkent.

Tudomásul vétetik. —

Az 1864 jan. 19. ülés jegyzőkönyve. IV. köt. 49 lap.

Wirkner udv. tanácsos felszólal, hogy kimutassa, miszerint a fényes eredmény, mely a hercegi vagyonnak 1862-diki kezeléséről a múlt évben ez idő körül előterjesztett mérlegből kitűnt, a most lefolyt évben legkevésbé sem ismétlődött, miután a kiadások folytonosan oly jelentékenyek voltak, hogy a hollandi kereskedelmi s ipar-társulatnál újabb 6,600.000 frtnyi kölcsönt kellett rögtön (peremptorisch) fölvenni.

Az említett kölcsönnek az administratio pénzügyi kapacitásai, t. i. Schulhof főfelügyelő és N. N. könyvvivő által megvizsgált föltételei egyhangulag nyomasztóknak ismertettek el, miután azonban a tett kísérek, hogy másutt vétessék föl kölcsön, sikertelenek voltak, nem maradt hátra más, mint nehogy a fizetések fennakadjanak, a holland társulat által tett föltételeket elfogadni, és a szükséglett 400.000 frt. előleget azonnal felvenni. (*Tant de bruit pour une omelette*).

A kölcsönt illetőleg ezt előre bocsátva, megjegyzi Wirkner udv. tanácsos úr, hogy a számvevőség által tett kimutatás szerint a kiadások 1863-ban összesen 4,193.073 frt. 22 krra. rugtak s a 600.000 frt. 68 krral tervezett kezelési költségek magok 307.900 frt 68 krral lettek tullépve.

E szerint sürgetőleg szükséges, hogy az administratio minden ágában, különösen a legközelebbi 5 év alatt, míg t. i. az 1836-diki kölcsön teljesen visszafizettetik, a legnagyobb takarékoság alkalmaztassék.

Wirkner udv. tanácsos továbbá előterjeszti a Schulhof főfelügyelő, N. N. és N. N. könyvvivők közreműködése mellett szerkesztett költségvetést melyből kitűnik, hogy ha az említett takarékoság szigorun követtetik s a tervezett kiadásokat nem lépik át, az év végén 700,000 frt. pénztár-maradványnak kell lennie, minél ezenkívül még azon előny is figyelembeveendő, hogy az év végeig, leszámítva az évi törlesztéseket s a kis passiv-állapotot, minden törlesztve látszik. (!?)

Épen így az 1865-re megállapított költségvetés is pénztár-maradványt tüntet ki.

Fog-e ilyenek után valaki csodálkozni, ha a herczegek (miután a bizottmány többször említett tanácsát követve oly férfiút választottak adminisztrátorul ki „az országban való helyzete, erélye, gazdaszati ismeretei és becsületessége [Redlichkeit] által kitünve“) fölöslegesnek tartották az általa javasolt vagy helybenhagyott intézkedéseket megvizsgálni? Csodálkozhatni-e, hogy a majoratus tulajdonosa, herczeg Eszterházy Pál, a „*grand seigneur*“ mintaképe e szónak legteljesb s legnemesebb értelmében, (miutan határozottan kinyilatkoztató, hogy minden befolyásról lemond, az adminisztrator minden intézkedését jóváhagyja s azokat jogérvényeseknek elismeri), egy részről adminisztrátora kívánatának megfelelt, s minden ülésen, melyre meghivattatott, jelen volt, s más részről a legnagyobb gyöngédséggel elkerült mindent, mi a megvizsgáláshoz s még inkább azt, mi a kételyhez hasonló lett volna? csodálkozhatni-e, ha Miklós herczeg, a magas atyja iránti legmélyebb kegyelettől áthatottan ennek magaviseletét követendő példányául tűzte ki?

Bizonyára nem!

S ha ma akár száz férfiút kérdezünk meg, kikben a legkiválóbb szellemi képességek az érzület legmagasabb nemességével párosul, hogy valljon hasonló viszonyok között ők is úgy cselekednének-e, bizonyára mindegyiktől kivétel nélkül a leghatározottabb „igen“-t nyernök feleletül.

Előre bocsátva ezen az egész ügy megértésére szükséges bevezetést, térjünk most át a részletekre:

Mindenek előtt vegyük szemügyre a 6,600.000 holl. frt. holland kölcsönt.

É kölcsönről sok rosszat beszéltek s bár a feltételeiről eddig megjelent adatok mind nem voltak alaposak, a gróf Zichyféle adminisztratio jónak találta azokat nem helyreigazítani. — Miért? Mert a valódi föltételek ámbár egészen másként, még kedvezőtlebbül hangzottak, más szavakkal, mert a kölcsön még rosszab volt, mint hire. — A röpiratban is óvakodnak attól, hogy a számokat beszéltessék, hanem egészen általános frásisokban szólnak róla és pedig a 8. lapon: „A legutóbbi herczegi kölcsön, mely a németalföldi bankkal*) köttetett, távol volt attól, hogy — előnyösnek lenne nevezhető, de a legelőnyösebb volt, melyet meg lehetett kötni s meg kellett kötni, mert arra abszolút szükség volt“ s alantabb: Csak értelmetlenség vagy lehet rosz akarat is, képezhet gróf Zichy,

*) Szántsándékos tévutra vezetés, hogy itt a németalföldi bank, a continent egyik legtiszteltettebb intézetéről beszélnek; ez az amsterdami *société générale de commerce et d'industrie*, egészen új, Pereire auspiciumai alatt keletkezöben levő intézet volt; épen így lehetne valamely obscurus angol pénzintézetet „az angol banknak“ nevezni.

administratiojának szemrehányást abból, hogy kényszerítve volt oly feltételek alatt kölcsönt kötni, melyek ideális állapotokhoz természetesen nem, de a fenn álló, a herczeg Eszterházy ház viszonyaihoz illettek.

Azt be kell vallanunk, hogy e kölcsön föltételei nem ideális, hanem a létező (t. i. a gróf Zichyféle administrationalis) viszonyokhoz illettek, s legalább számunkra azok nem ideálok.

E föltételeket az 1863-ki jul. 8-diki előleges s az oct. 22-diki additionalis szerződés szerint kevésbé elemezni akarjuk.

1. A herczeg 6,600.000 frt. kölcsönt vesz fel, erről főkötelezvényt és 6600 részlet kötelezvényt állít ki, melyek az elsővel ugyanazonosok s annak csak kiegészítő részeit képezik s kötelezi magát e kölcsönt 360.516 frt. 80 cents. 50 évi törlesztéssel visszafizetni.

2. Értékül a herczeg a következőket kapja:

1,100.000ftért saját kötelezvényeit (1100 dbot egyenként 1000fttal) melyeknek azonban 4 éven át az amsterdami társulatnál letéve kell maradniok s addig azokat a herczeg nem adhatja el. A többi 5,500.000 ftért a herczeg 3,773.846 ft. 16 cents-et kap, tehát 100 ftért 68 ft. 60 cts.

S ez összeg is nem egyszerre adatik át, hanem a következő részletekben:

1863	oct. 22	.	.	.	1,886.923	frt. 8 cts.
1864	"	"	.	.	628.974	" 36 "
1865	"	"	.	.	628.974	" 36 "
1866	"	"	.	.	628.974	" 36 "
Összeg					3,773.846	frt. 16 cts.

3. A herczeg az egész 6,600.000 holland frt. kölcsön kamatoztatását és törlesztését 1863 oct. 1-től fogva kezdi meg; miután azonban a kölcsön valutát csak a fönnebbi négy időhatárban kapja, az illető hátralékok $4\frac{1}{2}\%$ -t fognak neki kamatozni! A herczeg tehát az egész névleges összegért 5% -t fizet s a reducált illetékért $4\frac{1}{2}\%$ -t kap!!

4. A herczeg köteleztetve van, a félévi törlesztéseket az amsterdami *société générale*-nak legalább egy hónappal a lejáratú idő előtt költség- és szállítási-dij-mentesen megküldeni. (Tehát megint minden félévénél egy havi kamatvesztéség!)

5. A herczeg a *société générale*-nak minden évi törlesztésnél 1% provisiót fizet: — tehát ismét 3605 frt. 16 cts. évenként.

6. A főkötelezvény kiállítása s a nyilvános könyvekbe való bejegyeztetése, valamint a részlet-kötelezvények kiállítása, a nyomtatás, a sorsolások, a sorsolási jegyzőkönyvek hitelesített kiadása, a

nyilvános lapokban való közzététel, úgy szintén a törlesztési nyilvánítások, egy szóval ez ügylet s **ennek valósítása** minden költségét, az állami illetékeket, s más kiadást a herczeg vállalja el!

Évenként szintén szép összevegre rug!

Igy lett az egyik részen a kölcsönvaluta, melyet a herczegnek **kapnia kellett volna**, csökkentve, s a másik részen az évi fizetés fölemelve!

Készakarva mondtuk a kölcsönvaluta, melyet a herczegnek **kapnia kellett volna**, mert még nevezetes különbség van a között, mit valakinek kapnia kellene s a között, a mit valóban kap!

De erről talán más alkalommal!

E kölcsön megkötésével a herczeg által, az administráció indítványára **egy igen ismert** bécsi bankár bízott meg, kinek az egész 6,600.000 holland frt tőke összegről az első **befolyó pénzből** kifizetendő 5% (!) provisio biztosított. Tehát 330.000 frt.!

Egy bécsi lapban 1865 január 29-kén e bankár egy hosszabb, főleg e kölcsönt s különösen őt magát védő cikkben ezt iratja magáról:*) „Ez ügylet tudvalevőleg egy itteni első rangú bankár intervenciója által közvetített, ki az egész dolognál **csak az alkusz szerepét játszotta** s e fáradságáért megfelelő provisióval lett volna díjazandó“ s alantabb:

„Mert ha fel is akarnók tenni, hogy ő főméltósága herczeg Eszterházy maga nem képes valamely kölcsön kamatait s egyéb feltételeit meglátolni, még is igen absurd lenne azt hinni, hogy a sok gyakorlati s nyomós szakférfiúi közül, kik ő főméltóságát mint tanácsosok, administratorok, számvevők s a t. környezik, senki sem találkozna, ki a négy számadási nem művészetét ismerné;“

„az amsterdami hitelbankkal az említett üzlet mind azon által mégis megkötött.“

„Ő főméltósága a megkötött kölcsön nagyrészt azonnal készpénzben kapta kifizetve**) s a maradék megfelelő részletekben tétetett volna folyóvá; a dolog azonban más fordulatot vett; irigység***) rossz akarat, s hasonló tiszta motívumok ez ügyletben megtalálták

*) El vagyunk arra készülve, hogy ama bankár e cikkben való részvételt megtagadja vagy megtagadtatja.

**) Az 1863 oct. 22-én a herczegnek kifizetendő 1,886.993 frt. 8 cts., — 2,750.000 frt. valutája. Ettől azonban elesett a provisio (253.000 frt.) bélyeg és beigtatási illetékek, becslés, nyomtatás, remuneratio s egyéb kiadás továbbá agioveszteség (mert ama közbenjáró bankár, kinél a societé générale a herczegnek 1863 nov. 14-dikén a valutát is rendelkezés alá bocsátá, azt 96tal számítá, bár Amsterdam 99el volt megjelölve). Röviden, mindent összevéve, 400.000 frtnál sokkal több, úgy hogy a herczeg alig kapta meg az aláírt összeg felét!

***) E sorok írója ezennel nyíltan s ünnepélyesen kinyilatkoztatja, hogy ama bankárt a Ringstrassen levő „hollandi palotájáért“ — csakugyan irigyl.

a kívánt alkalmat, hogy ama fönnebb említett bankárt, ki, mint említve volt, az egész ügynél csak alkusz szerepet játszott, perfid módon meggyalázza.“

„Ezen különben *) minden tekintetben tisztelt s mindenkitől **) becsült derék férfiú, kitől ellenei sem tagadhatják meg azon elismerést, hogy éppen annyira lovagias, mint a minő üzletember, azonnal kész volt az alaptalanul rá rótt ügyletet megsemmisíteni s ezt ön maga a legbuzgóbban mozdítá elő, mi sikerült is.“ ***)

Ebből tehát azt értjük meg, hogy ama bankár, pártatlan, elfogulatlan s mind két felet közvetítő közbenjárónak adja ki magát, bár azt hittük volna, hogy a 330.000 frt. provisio elegendő ok ahhoz, hogy ő, a herczeg bizalmasa és meghatalmazottja, kizárólag a herczeg érdekeit képviselje a kölcsön feltételei megállapításánál a holland társulat **ellenében**.

Minden esetre antik jellem az, mely 330.000 frt. mellett pártatlanságát s elfogulatlanságát fen tudja tartani.

Mindjárt azonban meg fogjuk látni, mint történt, hogy ama bankár a 330.000 frt. dacára, melyet a herczeg proviszioult biztosított neki, ellensúly által megörzeni, vagy is tulajdonképen helyreállítani tudta pártatlanságát.

Az Amsterdamban letelepedett „société générale de commerce et d'industrie“ alapszabályaiból, — (*Statuts approuvés par arrêts royaux des 9 et 17 avril 1863, et passé devant Mr. Amya Esser, Notaire à Amsterdam le 21 avril 1863*) — és pedig az 5. cikkelyből megtudjuk, hogy alapítói között ama bankár is volt! a 34. cikkelyből hogy a társulathoz *membre de conseil* (választmányi tag) is volt, mely két tulajdonság fölteszi, hogy jelentékeny részvényes is volt. A 43. cikkelyből megértjük továbbá, hogy a vállalat tiszta jövedelméből, mindenek előtt a kibocsátott részvény tőke 5% kamatosítása történik, a maradék pedig következőleg osztatik fel:

1. 75% a részvényeseknek,
2. 10% tartalékalap,
3. 6% a választmányi tagoknak,
4. 4% az igazgatóságnak,
5. 5% az alapítóknak.

*) Ez a »különben« nagyon furcsán áll itt!

**) Több millióra.

***) Ez nem igaz; ama bankár az ügylet megsemmisítését, sem nem sürgette, sem nem sikerült az neki. Bizonyosága ennek, hogy a megsemmisítésért nem követelt s nem kapott provisziót. E sorok írója mint roturier nem képes eldönteni, hogy vajjon ama lovagias üzletember nem lett-e volna köteleztetve a félprovisziót visszaadni, miután a télkölcsön megsemmisítettett, ha ezt a valódi lovag mint *indebite solutum* tőle nem is követelte vissza.

Látjuk tehát, hogy ama bankár az igazgatóságnak juttatandó 4%-en kívül, minden pontnál, tehát körülbelől a tisztajövedelemnek 96%-nál kisebb nagyobb mértékben érdekeltnek tűnik fel s hogy minél rosszabb volt az ügylet a herczegre nézve, annál jobb a társaságra, annál nagyobb része a tiszta jövedelemben.

Ezen kívül constatirozva van:

1. hogy a holland társaság a herczegi kötelezvényekből nem adott el többet 3000 darabnál és pedig egy „Langrand“ féle intézetnek;

2. hogy ezen intézet egy darabot sem adott el tovább;

3. hogy mind ennek dacára 250 herczegi részlet-kötelezvény van Bécsben és pedig legnagyobb részt ama bankár birtokában, kisebb részben más kezekben, mint ez a felévenkinti kifizetésre Amsterdamba küldött szelvény-csomagokból kitűnt.

Most már könnyebben megérthetni, mint lehetett ama bankár valóban pártatlan, miután a mérleg két serpenyője egyenlőképen volt megterhelve, s a mérlegnyelv csak észrevehetetlenül ingadozott.

E kölcsön felől azonban az igazságot szerető röpirathból még többet tudunk meg és pedig a 9. lapon:

„Hogy az igazságnak mennyire felelt meg ama külföldi bank előadása, mely a kölcsönt az Eszterházy-háznak közvetíté, ezt a tapasztalás legjobban bizonyítja. Midőn ugyanis a Zichyféle administratio visszaléptével a vagyon-kormány, melyet herczeg Eszterházy Miklós vett át, amaz ügyletet részben megakarta semmisíteni, a bank az ajánlatot buzgalommal fogadá, mi valóban nem történik, ha ezen kölcsönnél nyeresemény lett volna számára kilátásban. De még más és pedig következményteljes körülmény állt be. Herczeg Eszterházy Miklós ama felkölcsön megsemmisítése folytán elvesztett összeget nem tudta ismét megszerezni.“

„A már megkötött kölcsön felbontása oly intézkedés volt, melyet csak akkor lehetne megdicsérni, ha már egy másiknak és pedig jobb feltételek közötti megkötése biztosított lett volna. E bizonyosság nélkül az valóban nyaktörő vakmerőségű tény volt, határozott méltánytalanság a hitelezők iránt s a beállt katasztrófa legközelebbi oka.“ (10. lap.)

„Itt nem akarjuk azt mondani, hogy a kölcsön művelet, mely az amsterdami társasággal meg volt kötve, egymaga elégséges leendett arra, hogy a fizetés megszakasztása teljesen megakadályoztassék. De igen jelentékenyen járult volna e csapás meggátlásához. Hogy e társaság fizetései felétől feloldatott ez minden esetre nagy s mint később kitűnt, döntő lépés volt a fizetési képtelenséghez. A gyors készség, melylyel ama bank az ügylet felét feloldá, elővigyázó, pénzügyi

becsületükért komolyan gondoskodó személyek számára intés lett volna, melyből annak idején hasznót húznak. Ha az ügylet a hitelezőkre nézve valóban oly előnyös, mint azt az adós magával elhitette, úgy azok komolyan vonakodnak azt megsemmisíteni. S hogy azt mégis megtették, a legvilágosabban bizonyítja, hogy a pénzviszonyok amaz időben olyanok voltak, miszerint valószínűtlennek látszott, hogy valaki más előnyösebb feltételek közt lépne fel mint pénzadó az adósért ott, hol az amsterdami társaság készségesen, visszalépett.“ (13. lap.)

Itt tehát három állítás tétetik, melyekről bebizonyíthatjuk, hogy mindegyik alaptalan, s hogy csak a vizbefúló kétségbeesése kell ahoz, miszerint valaki ily szembeütköző és teljesen megezárfolható valótlanságok szalmaszálába akarjon kapaszkodni.

I. Állítás: „hogy a kölcsön a holland társulat részére nem volt előnyös, különben vonakodott volna, azt felében megsemmisíteni.“

Kevéssel azután, hogy a holland társulat ez ügyletet az adminisztrációval megkötötte, 5500 részlet kötelezvényei közül 3000 darabot adott el 80 (100 helyett) árfolyamon egy Langrandféle intézetnek. — S miután a társaság a herczegtől 5500 darabot vett át 3,773.846 frt. 16 centen, azt 68 frt. 60 cent. árfolyamon birta, eltekintve attól, hogy a fönnebb említett fizetési és kamatoztatási eljárás s a többi feltétel folytán ez eredeti ár meg jelentékenyen csökkent.

Látszik tehát, hogy a társaság mily fényes üzletet csinált az általa elváltalt partialisok $\frac{3}{5}$ részével.

A Langrandféle intézet azonban ama feltételt kötötte ki, hogy a holland társaság a visszatartott részlet kötelezvényekkel ne keljen vele versenyre, s azokat 1865 ápril 1-jéig ne legyen szabad neki a piacra bocsátania. — Ez volt annak oka, hogy a holland társulat a többi részletkötelezvényeket is nem adta el jelentékeny haszon mellett, s így nem valósítá az egész kölcsönügylet hasznát rövid idő alatt.

1864 oct. 22-dikén az amsterdami társaság directeur présideinteje, Mendel Sándor ur megszökött.

A társaság e szökés által $1\frac{1}{2}$ milliót vesztett, egészben azonban vesztesége 5 millió holland frtot tett. Alapjában meg volt rendítve, s össze is roskadt volna, ha a párisi credit mobilier *) azonnal jelentékeny összeggel nem segíti, s a fizetések felfüggesztésétől meg nem menti.

*) Azaz Pereire, kinek gyermeke volt, s ki a részvények legnagyobb részét birta.

Hogy hitele e pillanattól fogva elveszett, köztudomásu s egy közgyűlés elhatározta, hogy ennek folytán minden ügyletet lebonyolít és liquidál.

De akkor is, ha ezen határozat nem hozatik, ha nem is fognak teljes eréllyel annak valószínűsítéséhez, az amsterdami társaságnak most már nem sikerült volna a tárczájában levő hercegi partialisokat eladni. Mert könnyen felfogható, hogy senki sem fog 48 évi viszonyokba lépni oly intézettel, mely az általános meggyőződés szerint a legjobb esetben is még kevés ideig tengődhetik nagy fáradtsággal.

A társaságnak tehát saját rozszant körülményei miatt kellett volna a hercegi partialisokat haszonvehetetlenül a tárczában hevertetnie s az 1865. oct. 1-sején s 1866 oct. 1-sején lejáró részleteket, összesen 1,257.948 frt. 72 centet nem mint reményle a részlet-kötelezvények eladásából, hanem sajátjából kell valószínűsíteni, mi neki vagy egyáltalában nem, vagy csak nagy áldozatokkal lett volna lehetséges.

Ez időben s e viszonyok között jött Miklós herceg megbízottja Amsterdamba s a holland társulatnak azon ajánlatot tette, hogy a birtokában levő összes részlet-kötelezvényeket a kibocsátási áron visszaveszi; ez által a két részlet, melyet a herceg még kapandó volt, letörlesztetik s a fölösleg a legrövidebb idő alatt, legkésőbb három hónap multával fogna készpénzzel kifizettetni.

Tehát nem felfogható-e, hogy a holland társaság miután a partialisok három ötödénél már elég haszna volt, ez ajánlatot elfogadta s ez által 334.166 frt. 72 cent. készpénzhez jutott oly pillanatban, melyben készpénzre oly nagy szüksége volt?

2. Allítás: „hogy a félkölesön visszautasítása valóban nyaktörő vakmerőségű tény volt, határozott méltánytalanság a hitelezők iránt, s hogy elővigyázatos, pénzügyi, becsületükért komolyan gondoskodó személyek e megsemmisítést nem tették volna.“

Az előrebocsátottakból már látható, hogy mily sürgetős szükség volt oly társasággal rendbe jönni, melynek elnöke megszökött, mely 5 millió veszteséget szenvedett, melynek hitele megrendítettett, mely a fizetések felfüggesztésétől egyszer már csak nagy ügybajjal szabadult meg — s hogy épen nem lehetett megnyugtató két éven tovább íránta 1,257.948 frt. 72 cent. követelést birni s ezen felül 1,100.000 ft. letétet, minden fűdőzés nélkül. A gróf Zichyféle administratio ugyan is így örködött a hercegi érdekek felett, hogy egy csak keletkező intézetnek, melynek solidsága és megbízhatósága felől a legkisebb biztosíték sem forgott fenn, — 6,600.000ftot bizott, anélkül, hogy magát legkevésbé is biztosította volna.

Ha a társulat az összes részlet-kötelezvényeket eladja s ezután felfüggeszti fizetéseit, a herczeg elveszthette volna majdnem az összes kölcsönvalutát.

Halljuk, hogy mit ír a legkitünőbb amsterdami jogügyészek egyike különösen erről ama meghatalmazottnak:

„Tekintetbevétenül hagyom a szerződés pénzügyi oldalát, legyen szabad azonban sajnálatomat kifejezni a súlyos feltételek felett, melyeken a kölcsön alapszik; e pont e közben egyedül a herczegi magas akarat terére tartozik. Annál inkább elítélem azonban a biztosítékot illető stipulatiokat: főkötelezvény — részlet-kötelezvények, — személyes jótállás az ingó és ingatlan vagyonnal, — részletes jelzálogok, — ő főméltósága fiának együttes aláírása, — a herczegi tulajdon egy éven általi letéte, — s ez ellenében ő főméltóságának biztosítására — Nihil!“ Valódi contractus leoninus! — Folytonosan szemrehányást tennék magamnak, ha mint ő főméltóságának tanácsosa e szerződés létrejöttéhez közrejárultam volna. Fájdalom, a dolog megtörtént és“ s. a. t.

S bár már ezen egy ok is elegendő volt, hogy a részletkötvények egy részének visszaadása sürgetőleg követeltessék, voltak még más okok is:

A holland kölcsönnek ugyanis két főhiánya volt: az első, hogy a kibocsájtási árfolyam felette kedvezőtlen, s a második hogy a pénzfelvétel tulajdonképeni célja elhibázott volt, miután a kölcsönérték, mely rendeltetve volt más lejáró adósságok fedezésére, oly késő részletekben volt befolyandó, hogy addigra a herczegi pénztáraknak fizetési képtelensége régen beállhatott s valóban be is állt.

Miklós herczeg tehát a legelismertebb pénzügyi tekintélyek tanácsára mindkét hibát, a mennyire még lehetséges volt, az által akarta helyre ütni, hogy a még hátra lévő részletkötvényeket kibocsájtási árfolyamon szándékozott visszavenni s először azokat magasb árfolyamon eladni, másodsor az ebből eredő összegeket azonnal készpénzben megkapni, hogy azon adósságokat fedezhesse, melyek fűdőzésére a kölcsön tulajdonképen fűlvétetve lett; vagy hogy e két cél az által érje el, hogy a visszavett részletkötvényeket megsemmisíti s az ez által felszabadulandó jelzálogokra kedvező, azonnal folyóvá tehető kölcsönt vegyen fel.

Hogy e remény nem volt hiú, kitűnik abból, hogy Miklós herczeg ama megbizottja az összes visszavett részletkötvényeket a legelső holland bankházak egyikének sokkal kedvezőbb árfolyamon s azonnali készpénzbeli fizetés mellett majdnem eladta, természetesen azon föltétel alatt, hogy azok nem többé a holland társaságnál,

mert evvel senki sem akart ügyletbe ereszkedni, hanem más háznál rendeltessenek kifizettetni.

Ekkor jött rögtön napvilágra az összes bécsi s más német lapokban a holland kölesön ama famosus elbeszélése, mely bár nem alapos s majd hihetetlen, mégis általánosan hívőkre talált (ez sem bók a gróf Zichyféle administratio számára) s melynek az a következménye volt, hogy ama ház indittatva érezte magát oly ügylet-hez nem nyulni, melynek ily multja van.

Ama bankház erre vonatkozó levelét itt egészen közöljük:

„Amsterdam, april 21. 1865.

Tisztelt uram!

„Tudva van ön előtt, hogy mi közösen egy velünk barátságos lábon álló külföldi intézettel önnek készpénzbeli s elfogadható ajánlatot voltunk teendők 3,300.000 frt. 5 %. Eszterházykötvényért 1863-tól.“

„Miután azonban különböző német lapokban különféle gyűlöletes cikkek jelentek meg, melyek e kötvényekre vonatkoznak, mi és barátaink e pillanatban az átvételben nem akarunk résztvenni.“

„A mint talán bizonyos idő letelte után a kinos hatás elmosódik, melyet e szembetűnőleg tendentiosus cikkek fölkeltettek, szívesen készek leszünk az ügylet-hez ismét hozzáfogni.“

„E közben“ s. a. t. s. a. t.

A harmadik állításhoz jövünk: „hogy a kölesüntől való elállás nagy s mint később kitűnt, döntő lépés volt a fizetések felfüggesztéséhez s a beállt katastrófa legközelebbi oka.“

Hogy ez nem való, már az előrebocsájtottakból kitűnik.

Miután már fennebb előadatott, hogy az 1864 october 1-seje (mely időben gróf Zichy még administrált), s 1865 october 1-seje között, midőn a zárlat már három hónapnál több idő óta kivolt mondva, a holland társaság egy fizetendő részlete sem járt le a herczeg részére; miután nem szükséges bizonyítani, hogy a holland társulat nem lett volna azon helyzetben, miszerint bármely összeget előlegezzen (mit tényleg meg is tagadott) s miután senkisem fogja föltenni, hogy a holland társaságnak 1865-diki octoberben lejáró adósságát valahol leszámítolni lehetett volna: ugy e szerint a herczegi pénztárak a részletkötvények visszavétele által egy krajczárt sem vesztek, a mit különben kaptak volna.

Hanem feltéve azt is, hogy az 1865 oct. 22-diki 628.974 frt. 36 cts. részletet a társulat előlegezte, vagy valaki leszámította volna, ebből az e közben lejáró évtörlesztés lenne levonandó s így a herczegi pénztár számára oly összeg maradna, mely koránsem

lett volna képes a katasztrófát elhárítani, mert erre aránytalanul magasb összegek lettek volna szükségesek.

Végre itt ez ügynek szintűgy, mint az egész röpiratnak megvilágítására általában még azon körülményt akarjuk felhozni, hogy a gróf Zichy Ferenczféle administráció még létezése alatt a részlet-kötvények e visszavételét nem csak szükségesnek tartá és tanácsolta, hanem e felett a holland társulattal ténylegesen levélben alkudozott s hogy nem az ő hibája, miszerint működése megszüntettetett, még mielőtt a visszavétel valósult.

S ezek után ez ügyet a röpirat saját szavaival fejezzük be, a 33. lapon: „A hajótörést szenvedett személyek közül a legtöbben, ha csak a között válogathatnak, hogy saját tehetetlenségüket s ügyetlenségüket, saját hibájukat elismerjék vagy pedig a megbukás okát másra hárítsák — az utóbbi kibuvó rést szokták választani.“

Az ireghi uradalom megvétele.

A 29—31 lapon olvassuk: „Kissé behatóbb méltánylást érdemel az ireghi uradalom megvétele. Ki a különös viszonyokat nem ismeri, vagy nem akarja ismerni, melyek között amaz uradalom szereztetett, látszólagosan joggal azon kérdést tehetné, mint történt, hogy a nagy bajjal szerzett pénz, adósságok törlesztése helyett új javadalmak szerzésére fordított. — E felett teljes és kimerítő felvilágosítást adhatni. A hercegi hitbizománytól már az összes földtehermentesítési kötelezvények elvételtek, melyek 10 millió értékben még 1861 előtt adattak el. A kérdést minden oldalról megvilágító tanácskozás után most még azon határozat is hozatott, hogy a hitbizomány még más módon is, a regáliák eladása által gyönggíttessék. — Ezt nagyon káros birtoknak tekintették s a szomszéd tartományokban intő példák forogtak fenn, hogy mint lettek azok egészben vagy részletben törvényhozási intézkedések által elértéktelenítve. E több millióra menő értéknek, a földtehermentesítési kötelezvények eladása utáni kiválasztása a majoratusból nem lett volna elérhető, ha nem találnak előbb más helyettesítést ingatlanokban. — S miután a regáliák eladása sokkal többet hozott volna be, mint a mennyibe Iregh megvétele kerül, elkellett tünnie minden aggodalomnak. — Amaz uradalom a miatt volt ajánlatos a herceg Eszterházy-ház számára, hogy Ozora és Dombóvár között fekvő, ezekkel egyesülten nagyszerű jóságterületet képez; hogy a hercegi családnak mindig kedvencz óhaja volt ezt birni: hogy kedvező fizetési feltételek mellett 1.400.000 frtéért 18.000 frt. életfogytiglani járandósággal különösen jutányosnak tarthatott, miután több mint 25 évvel ezelőtt gróf Károlyi Lajos sikertelenül ígért érte 1,800.000 ftot. Hogy a hercegi majoratus-tulaj-

donos mennyire sürgette e vételt, mennyire óhajta, mint érdekeire nézve előnyöset, bizonyítja sajátkezű irata 1862 július 31-dikéről, melyben indítatva érzi magát, hogy „e szerencsésen létesített vételért” legélénkebb köszönetét fejezze ki.“

Ezen vétel valóban kissé behatóbb méltánylást érdemel.

Ezen vétel, mely (hogy a röpirat szelleműs fordulata a 14. lapon használjuk) minden alaposan és solidul gondolkodóban „álmélkodást de nem csodálkozást” keltett fel.*)

De mint a röpirat írója maga mondja „Ismerni kell a különös viszonyokat, melyek között ama birtok szereztetett.“

Mi ismerjük azokat s „teljes, kimerítő felvilágosítást adhatnánk róluk.“

Arra akarunk azonban szorítkozni, hogy csak néhány dolgot megjelöljünk, s a többit az olvasó combinatiójára bizzuk.

Az iredhi uradalom birtokosa már néhány év előtt összeköttetésbe jött egy jelenleg Bécsben megtelepedett igen ismeretes bankárral. Azon arány szerint, a mint ez összeköttetés régebbi s bensőbb lett, a jószágra sulyosodó adóssági teher is növekedett. — Azután következtetve, hogy az uradalom a legutóbbi időben kétszeres értéke erejéig volt adóssággal megterhelve, ekkor ez összeköttetés bensőségének igen magas fokra kellett emelkednie.

Annyi bizonyos, hogy hitelezők, kik előtt 600.000 frt. volt, követelésüket igen kéteseknek, azok, kik még valamivel hátrább voltak, a magukét majdnem egészen értékteleneknek tartották, azokat minden áron átruházni törekedtek, minthogy azon esetben, ha az uradalom szabad kézből eladatik, nem sokat kapnak vala, de ha elárvereztetik, mindent elvesztenek.

A nevezett bankház, — melytől a helyzet genialis felhasználását nem lehet megtagadni s melynek sokszor kellett kedvező alkalmának lennie a helyzet felhasználására, mert néhány év alatt meglehetősen alárendelt állásból első rangu bankházzá emelkedett fel, — a nevezett bankház mondjuk, jónak találta a követelések legnagyobb részéhez, melyet már az uradalom tulajdonosához való előbb

*) Gróf Zichynek természetesen más nézeti voltak. Midőn valaki azt kérdezte tőle, mint vehetett borzasztó drágán szerzett pénzzel a jelen viszonyok között 1½ millió frtnál többért oly uradalmat, mely 3% sem jövedelmez, ezt felelte. Kedves barátom azt ön nem érti. Ha valaki a legnagyobb pénz zavarban van akkor kell jószágot vennie, az emeli a hitelt! ez a *haute finance* művészete! ezt nem érti ön!“

A magas pénzügyi művészet ez elvét a Gróf Zichyféle administratio kellőleg alkalmazta is. A K. V. jószág, mely 155.000 frtért, átruházási illetékek s más költségekkel 160.000 frtnál többért vétetett: haszonbérben 4000 frtot tehát 2½% jövedelmez! — A F. Sz. M. jószág mely 113.915. frtért, átruházási illetékek s más költségekkel 120.000 frtnál többért vétetett évenként 1200. mond ezer két száz forintot jövedelmez tehát 1%- t. s. t. b.

említett benső viszonyok folytán birt, az uradalomra nehezedett többi követelést, a menyire ez neki lehetséges volt és pedig igen igen olcsón megszerezni, valószínűleg azon reményben, hogy idővel még is találkozik valaki, ki az ireghi uradalomért 1 1/2 millió pretium affectionist lesz szíves kifizetni.

És ime! a nevezett bankház reményeiben nem csak nem csalódott, hanem azok minden várakozáson túl gyorsan teljesedtek. — A hercegi administratióknak amaz időben uradalomra volt szüksége (?) hogy ezzel a majorátusból való eladásokat helyettesitse.

A nevezett bankház főnöke, ki történetesen hosszab idő óta a hercegi administrator — és helyettes administratorral a legbensőbb személyes és ügyleti viszonyban állt, valószínűleg szint oly történetesen hallotta, hogy ezek egy uradalmat akarnak venni. S ime azon helyzetben vált, hogy minden félen segíthetett. *)

Az ireghi uradalom 1,300.000 ftért s évenkénti 18,000 ftnyi járadékért vétetett meg; hercege Eszterházy így segítve lett, ő birtokát **kikerekíté**. Az administratió segítve lett, ez egy uradalmat **helyettesített**. A bankházon segítve lett, a vételárból minden követelését **kifizetteté**, s ezen felül hercege Eszterházy által 100.000 ft. s mint mondják az előbbi tulajdonos által szintén anyival **jutalmaztatott**. — Végre az előbbi tulajdonoson is segítve lett mert minden hitelezője **kielégítettett** s önmagának 18.000 ft. életfogytiglani járadék **biztosított**. Nem volt-e mindez genialisan **kispeculálva**? —

Ennyit s nem többet mondunk azon különös körülményekről, melyek között ama birtok szereztetett!!

A volt hercegi administratio remélhetőleg nem fog ránk haragudni azért, a mit itt megérintettünk, hanem inkább hálás lesz azért a mit (e helyütt szintugy mint ez iratban általában) elhallgattunk.

Készakarva nem is hozunk fel bizonyítékokat, az administratió s ama bankár hadd tagadja eme körülményeket, mint alaptalanokat (mire teljesen elvagyunk készülve) s épen ugy barátaiknak is azon lehetőséget akarjuk nyújtani, hogy e „mesének“ ne kelljen hitelt adniok.

Menjünk most egy lépéssel tovább.

Az idézett tételben mondatik: „*Miután a regaliák eladása sokkal többet jövedelmezett volna, mint a mennyibe Iregh került, így minden aggodalomnak elkellett tünni.*“

*) Már a holland kölcsönnél láttuk, hogy épen az az erős oldala, miszerint minden félnek eleget tud tenni, merthogy ugyanazon bankház az, azt az olvasónak nem kell mondani.

Itt azt akarják elhíttetni, hogy azon szándékkal voltak, miszerint nem kölcsönzött pénzzel, hanem a regaliák árával vegyék meg ez uradalmat. (Mert valóban a hihetlenséggel határos, a herczeg jelenlegi pénzügy viszonyai között holland pénzen magyar jószágokat venni.)

Ez azonban egyszerűn nem igaz. Az első pillanattól kezdve, midőn a vételről beszélni kezdtek, tudták, hogy a vétel-árt csak ujonnan fölvett pénz által lehet fődözni.

Szolgálganak erre bizonyságul az itt szórul szóra idézett kivonatok a máj. 23., jul. 30. és aug. 12. 1862 ülések jegyzőkönyveiből:

1. „Wirkner udv. tanácsos említi, hogy kedvező alkalom kínálkozik az Ozora és Dombóvár herczegi uradalmak közt fekvő ireghi uradalmat től (a tulajdonos neve) megvenni és miután az ezen vételből a herczegi majoratus részére keletkező előnyök szembetűnők, kérdés, valljon nem lenne — e czélszerű ez ügyben val (a tulajdonos neve) tárgyalásba bocsátkozni.“

„E tárgyban további alkudozásokat lehet folytatni“ (Az 1862. maj. 23. ülési jegyzőkönyv II. köt. 282. lap).

2. Az Ozora és Dombóvár herczegi uradalmak közt fekvő ireghi uradalom től (a tulajdonos neve) 1,300.000 frton és évenkénti 18.000 frt. járadékon, mely azonban a (a tulajdonos neve) vagy nejeének elhunytá után 10.000 frtra szálittatik le, vétetett meg.“

„Az ebbeli fizetésre a hitelintézettől 500.000 frt. váltó mellett vétetik fel; ő főmértósága magán vagyonából a történt felhatalmazás folytán 200.000 frt fordítatik, s végül a belga jelzálog bankkal e czélra kölcsön köttetik. E kölcsön fedezésére, mely 2 millió frankból áll, Léva és Ipoly-Pászthó uradalmak zálogosittatnak el.“

„Ez uradalmak telekkönyveinek kiadása tehát legközelebb szorgalmazandó.“

(Az 1862. jul. 30. ülési jegyzőkönyvből, II. köt. 335. lap.)

3. „Hogy az ireghi uradalom megvételénél kikötött fizetési határidők megtartassanak s a folyó adósságból felmondott tőkék a kellő időben visszafizettethessenek, a németalföldi jelzálog- banknál ujabbán 2 millió holland frt. kölcsönt kell fölvenni.*)

(N. N.) igazgató fölkéretik e kölcsönt 40 évi törlesztésre megkötni és zálogul Léva, Ipoly-Pászthó,

*) 13 nappal korábban csak 2 millió frank volt.

Köszeg - Léka s a körülmények szerint Kaposvár is ajánltatik.

(Az 1862. aug. 12. ülés jegyzőkönyvéből. II. köt. 345. lap).

Hogy az ireghi uradalomért 1,800.000 frt sikertelenül kínáltatott, a koholmányok országába tartozik, és ezen állítás, mint a többi semmivel sincs bizonyítva.

Végül azt értjük meg a röpiratból, hogy a majorátus tulajdonosa indíttatva érezte magát ama bankárnak 1862 jul. 31-ről kelt saját kezű iratában „legélénkebb köszönetét e szerencsésen létesült vételért kifejezni;“ de azt nem tudjuk meg, valljon a majorátus tulajdonosa ezen levelet egészen jószántából írta-e; minden esetre hiszszük hogy köszönete kifejezésére inkább volt „szorítva“ mint „indíttatva.“ Legalább bebizonyíthatnók, hogy egy hasonló e tárgyra vonatkozó irat, és ezen fölül a majorátus tulajdonosának több nem sajátkezű irata ama bankár irodájában gyártatott, s az előbbinek aláírásra előterjesztetett.

Hogy azonban a famosus helyettesítésre áttérjünk, itt rövideden azt jegyezzük meg, hogy az mindig és folytonosan csalétekül használtatott és mint a horgonnyal halászó mesterséges legye mindig rendelkezésre állt.

Midőn a regaliákat elakarták adni, Ireghet ígérték helyettesíteni; midőn az irtványok s kamatozó telkek, a maradék földek, a szőlő tized stb. megváltási összegeiről beszéltek, melyeket mint a majorátus kiegészítő részeit nem lett volna szabad kiadni, — ismét itt volt a mesterséges légy az „Iregh“.

S midőn végre semini kölcsönművelet sem volt lehetséges, mert az administratio a majorátust már tul és tul terhelte, s midőn így a bukás szélén nem találtak más eszközt, mint hogy a közös legelők elkülönözése által eredő telkek eladásához engedélyt kérjenek, — ekkor ismét Ireghet dobták oda csalétkül.

S így ment ez tovább, s midőn a volt administratio műveletteljes működésének, — 2½ évvel Iregh emlékezetes megszerzése után — vége vettetett, ez uradalom a majorátushoz még mindig nem volt bekebelezve, hanem „allodialis“ ifjuságában és szépségében virágzott, melyet csak két körülmény zavart, — először, hogy 1½ év óta egy fillér haszonbért sem hozott be, hanem még 18.000 frt évjáradékba került, s másodszor, azokat kellett elbucsuzva látnia, kik egyedül áhitozták oly nagyon s annyira **magasra becsülték!**

A mint a majorátus minden eladások stb. általi csökkentésénél, az új szerzemények s nevezetesen Iregh uradalmának helyettesítése hozatott fel, úgy minden új kölcsönnél az ugynevezett kis adósságok, t. i. a felmondandó tőkék törlesztése volt a gróf Zichyféle administratio kedvencz nádparipája.

Halljuk csak, mi kürtöltetett e felől a hírlapokban:

„A sok czim alatti kis és nagy adósságok felmondhatóságában rejlett a legnyomasztóbb, mondhatni rákszerű baj s könnyen elképzelhetni, mily jelentékeny áldozatokkal kellett esetről esetre a pillanatnyi kiségelezést és prolongatiót kiszakozolni.“

S más helyen:

„A főbaj, melyben a hercegi vagyon kezelés amaz időpontig szenvedett, két pontra reducálható: aránytalanul csekély tisztajövedelem a bürokráciailag költséges és egészen czélszerűtlen administratio folytán s a bár nem mértékentuli de rendezetlen adósság, melynek leggyöngébb oldala a tőkék felmondhatóságában állt, miből folytonos zavar s rettenetes költségek támadtak, hogy új kölcsönműveletek által a régi kötelezettségeknek eleget lehessen tenni.“

„Nem nehéz felfogni, hogy az adósságfizetés ily rendszere a legnyomasztóbb, legveszélyesebb s a legkevésbé előnyös, melyet csak kigondolni lehet.“

Végre a harmadik helyen:

„Az új administratio működését épen oly erélyes mint szerencsés módon kezdte meg; többrendbeli nehéz feladatot kellett teljesítenie.“ — „Előbb render kellett életbe léptetnie az adósságok ügyeibe s nevezetesen a felmondható tőkéket, melyek mint visszatérő láz kimerítik az erőt, szabatos évi törlesztések által fedezhető adósságokká átváltoztatnia.“

Mi azonban mind ezt nem igaznak jelentjük ki. A gróf Zichyféle administratio az ugynevezett kis, felmondható adósságok szabályozására nem is gondolt, hanem új adósságot csinált, a mennyit csinálhatott s a régiekből csak annyit fizetett meg, a mennyit a felmondások folytán feltétlenül meg kellett fizetnie.

Nem az ő érdeme tehát, hogy a kis adósságok közül létezése alatt több tőke mondatott fel, mint a mennyi betétetett.

Csak most, miután a tény így alakult, akarnak abból elvet kiokoskodni. De ha történetesen több tétetett volna be, mint a mennyi felmondatott, ismét azt bizonygatnák, hogy ez szintén elv volt, miután drága kölcsönműveletek helyett itt teljes 100-at nyertek 5% mellett.

Ez állítás bizonyságául a következő ülés-jegyzőkönyvi kivonatot közöljük:

Az 1862. máj. 27. ülés jegyzőkönyve. II. köt. 285. lap.

„Wirkner udv. tanácsos megjegyzi, hogy újabb időben gyakrabban történnek tőke-felmondások és gyérebben pénzbetételek, minek különösen az az oka, hogy a hitelezőknek az előbbeni, kamatok kivételét illetőleg fennállt kedvezményei megszüntettek. **Hogy tehát a tőke-betételek a lehetőleg előmozdítottassanak, a kamat-fizetést illetőleg az előbbi eljárást kellene ismét követni s egyáltalában azon mi sem lenne változtatandó.**“

„E megjegyzés helyesnek ismertetik el s ezért elhatározzatik, hogy a pénztári-tisztartók megbiztatnak“ (következnek az erre vonatkozó intézkedések).

Ebből világosan kitűnik, hogy az administratio nem csak nem szüntette meg a betéteket, nem csak a felmondások ellen tett intézkedést, hanem felmondható tőkék újabb betételét is a legszorgalmasabban s nem áldozatok nélkül előmozdítani törekedett.

Ha tehát a volt administratio „ezen veszélyes rákszerű betegséget, ezen erőltető visszatérő lázt“, t. i. a tőkék felmondhatóságát, ezek fizetése helyett az ily felmondható tőke-betétek lehető előmozdítása által akarta gyógyítani, ez eljárást másképen nem lehet megérteni, mint hogy a gyógyulást a homöopathia útján, annak első és főelve a „*similia similibus*“ szerint akarta elérni.

Schulhof József ur mint főfelügyelő és főbérlo.

Az „Oesterreichische Revue“ 1865-diki V. kötetben „A herczeg Eszterházy-katasztrófa“ czim alatt megjelent nemzetgazdasági tanulmányában Wessely József ur a 163. lapon így szól: „A mi a bérlok odavonatását illeti, itt is egészen sajátságos ut követtetett. Ez intézkedéssel a herczegi uradalmi-felügyelőnek kineveztetett Schulhof ur lett megbizva s ez az egyes ajánlkozóktól saját és ügynökei fáradozásai s kiadásaiért ugynevezett provisiókat fizettetett magának, melyeket azok, kiknek alkalmuk volt ez ügygyel közelebb megismerkedni, egy milliónál többre tesznek.

Oly ügyletért, mely néhány hónap alatt s főleg csak három egyén által végeztetett, ez valóban hallatlan díj: s annál feltűnőbb ez Schulhof urnál, ki mégis nem volt idegen ügynök, hanem **herczegi hivatalnok.**

E hatalmas provisiókban, melyekhez valószínűleg a haszonbérbe adó főfelügyelő részéről kisebb nagyobb ígéretek, a bérlo

részéről pedig még nagyobb remények fűződtek, kereshető annak tulajdonképeni oka, hogy a bérlők miért léptek fel utólagosan nagy követelményekkel, melyeket az administratio meghatalmazottjai a helyett, hogy erélyesen visszautasították volna, tekintetbe vettek s folytonosan a haszonbérből többet-kevesebbet s más kedvezményeket*) engedélyeztek, melyek a haszonbért csak hamar nagyon lényegesen csökkenték s a jószágok tőke-értékét veszélyeztették.

Egészen sajátságos azon mód is, a melylyel Wirkner és Schulhof urak az administratióban tett szolgálataikért megjutalmaztattak. Rendes fizetés helyett a legszebb hercegi uradalom, melyet nem nehezen 200.000 ftért lehetett volna haszonbérbe adni, t. i. Kapuvár csak 170.000 ftért engedtetett át nekik s 1862-ben ez összeg még 135.000 ftra szállítottatott le. Ezen fölül ez urak a Boldogasszony és Sütör uradalmak alkatrészeit is 21.000 frt. értékben csatolták a Kapuvári bérlethez, miért a legutóbb nevezett uradalmak haszonbérlei a haszonbér csökkentése által lettek kármentesítve.

E két hivatalnok tehát szolgálataiért évenkénti 86.000 fttal jutalmaztatott, minél tekintetbe veendő, hogy szolgálati idejük csak **négy éven** át tartott, míg a föntebbi colossalis díjt (29 évi) haszonbérletük leteléseig élvezik.“**)

Ez ellenében, mint azon felhozott állítások egyike ellen, melyeket a gróf Zichyféle administratio ellen törekedtek elősorolni“ (25. lap) a röpirat a 28. lapon így szól:

„Másként áll a dolog a kapuvári uradalommal, e legjobban kezelt hercegi birtokkal, mely 12 évi átlag szerint évenként 117.900 fttal jövedelmezett. Schulhof úr ezt évenkénti 135.000 ftért kapta meg, de más szolgálataiért is, melyek szemügyre veendők, midőn e haszonbérlet igen nagy olcsóságáról akarnak beszélni. Schulhof úr azon erélyes ügynök, kinek közbenjárása által majd minden uradalom haszonbérbe adatott. A hercegi majoratus tulajdonosa, ki e szolgálatokra különösen nagy súlyt helyezett, amaz urnak írásbeli biztosítást adott, hogy fáradozásait provisiókkal jutalmazza meg, melyek ama jószágok haszonbérleti tartama alatt kétségkívül igen magas összegre rugtak volna. E közbenjáró azonban késznek nyilatkozott, hogy azon esetben, ha Kapuvár az említett haszonbérleti áron neki átengedtetik,

*) Ezek közé különösen jelentékeny erdő irtások is tartoznak, melyek által a bérlők nem csak a fát nyerték, hanem jövedelmük is annyiban szaporodott a mennyivel a termelhető föld az erdőnél előnyösebb.

W. J.

**) Láthatni tehát, hogy Wirkner és Schulhof urak épen nem késtek saját érdeküket, — mondjuk, oly „bámulatos“ módon biztosítani, mint az hozzánk a külföldről csak legujabban importáltatott. — Mert ha a kimutatott díjt szolgálati éveikre viszaszámítjuk 1½ milliónál többet kaptak, úgy hogy szolgálatuk minden éve körülbelül 345.000 fttal lett megfizetve.

W. J.

ama nagy illetékről lemond. Most tehát tisztán pénzügyi megfontolás tárgya lett, hogy mi előnyösebb: amaz ajánlatot elfogadni, vagy Kapuvárt más valakinek haszonbérbe adni. A hercegi majoratus-tulajdonosa ama haszonbérlet mellett nyilatkozott; az administrator a legszorgosabb nyomozások után nem tehetett egyebet, mint hogy szintén megegyezzen. A később köztudomásra beállt tapasztalás eléggé kitüntetése, hogy amaz ügynök saját érdekét sokkal inkább biztosította volna, ha provisióit felveszi és Kapuvárt másnak engedi át. Mi a hercegi házra nézve felette kedvezőtlen ügyletnek rajzoltatott, határozottan ellenkezőnek bizonyult be. Annyira mentek, hogy ama haszonbérletett rosz színben tüntessék elő, miszerint azt merték állítani, hogy Schulhof úr a hercegi administratió tagja volt. Ezen az igazsággal ellenkező állítás annál csodálatosabb, mert alaptalansága mindenki s így a megtámadó által is kézzel fogható. Schulhof úr továbbá nem volt hercegi hivatalnok, a minek mondták. A majoratus ura, ki különös kitüntetésre méltatá, felruházta ugyan a hercegi főfelügyelői czimmel, de a hivatalnokok sorában az sohasem foglalt helyet, fizetés nem lett neki sohasem utalványozva, nem is kapott.

A közmondás azt tartja, hogy egy bolond többet kérdezhet, mint a mennyire száz bölcsek tud felelni. — De talán nem kevésbé igaz, hogy egy lapon több alaptalant lehet állítani, mint száz lapon bebizonyítani s illetőleg megczáfolni.

Valódi „embarras de richesse“-ben vagyunk tehát, hogy mint czáfoljuk meg a legnagyobb alaptalanságoknak ez egy lapra összehalmozott árját s hogy mivel kezdjük.

Ez ügynél azonban kissé tovább kell időznünk, mert ez a gróf Zichyféle administratió s ennek organumai megítélésénél különösen fontos.

Mindenek előtt azt akarjuk látni, hogy valljon Schulhof úr csakugyan ügynök volt-e csupán, vagy egyszersmind az administratió tagja és hercegi hivatalnok s hogy mily sajátságában kapta a kapuvári uradalmat. A volt administratió ülési jegyzőkönyvei adjanak erről felvilágosítást:

1. Az 1861 szeptember 6. ülés jegyzőkönyve. I. köt. 65. lap.

„Végül kinyilatkoztatja az administrator úr ő exreja, hogy tekintetbe véve az érdemeket, melyeket Schulhof úr a haszonbérrendszernek az összes hercegi uradalmakon való valósitása által már eddig szerzett s **azon reményben, hogy jövőre is** a hercegi ház érdekeit hasonló buzgalommal s odaadással fogja előmozdítani, annak ő főméltóságai megegyezésével és helybenhagyásával a kapuvári uradalom 28 évre adatott haszonbérbe s e mellett az a hercegi uradalmak főfelügyelőjének neveztetik ki.“

„Schulhof úr, csekély fáradalmai e magas elismerése által mélyen megindítva, e miatt leghódolatteljesb köszönetét azon biztosítással fejezi ki, hogy ő, a meddig ezt csak ereje engedi, a hercegi ház szolgálatának magát szentelni, s ekkép kitüntetésére méltónak lenni igyekezik.“

2. Az 1861 szeptember 7. ülés jegyzőkönyve, I. köt. 72. lap.

„Ő excja az administrator úr nyilvánítani méltóztatik, hogy a kapuvári uradalom Schulhof úrnak 162.000 frt. évi bérösszeg mellet 28 évre adatott haszonbérbe, ekkor ő excja egyszersmind átadja neki az okmányt, melyben az összes hercegi uradalmak főfelügyelőjének kineveztetik.“*)

„Schulhof úrnak főfelügyelővé való kineveztetése annak idejében közzé fog tétetni.“

„Schulhof úr kéri azt meghatároztatni, hogy jövőre hol tartatja hivatalbeli irodáját?“

„Ő főméltósága erre megengedni méltóztatik, hogy e célra itt a hercegi palotában rendeztessék be helyiség.“

3. Az 1862 jan. 8. ülés jegyzőkönyve, I. köt. 74. lap.

„Schulhof főfelügyelő a szervezetet illetőleg azt indítványozza, hogy itt központosítsassék minden, s ellenőrködésre a különféle uradalmakba innen történjenek kiküldetések.“

Az e jegyzőkönyvhez mellékelt rendezési javaslat, a II. köt. 81 lapján következőleg hangzik:

„A magas hercegi uradalmak további kezelésének adminisztrációja az uj haszonbéri rendszer után következőkből áll:

*) Az említett okmány következőleg hangzik:

T. c. Schulhof József úrnak Bécsben!

Tekintetbe véve, hogy ön uradalmaimnak ön által közvetített bérbeadásánál igen fontos és részemre kedvező eredményű szolgálatokat tett, s ezt illetőleg várakozásaimnak nem csak megfelelt, hanem azokat még túlhaladá, mi felett már más helyütt is önnek teljes elismeréscmet kifejeztem; tekintetbe véve továbbá, hogy ön érdekem lelkiismeretes figyelembe vétele mellet az összes haszonbéri szerződők bizalmát is kitudta érdemelni, s jó módú vállalkozó bérlők szerzése által általában a földművelés, s különösen birtokaim sikeres s tetemes emelésére lendületet adott; tekintetbe véve végre, hogy ügyeim továbbra is belátásteljes, czélszerű s erélyes vezetést szükségelnek, hogy azon színvonalon maradjanak, melyre azokat ön juttatá, indítatva érzem magamat, önt összes birtokaim főfelügyelőjének alkalmazni, — midőn önt e tulajdonságában felhatalmazom, hogy uradalmaimat időről időre bentazza, azok felett a főfelügyeletet kezelje, a hivatalnokokat valamint a haszonbérbe adott jószágokon a bérlőket ellenőrizze, intézkedéseiket megvizsgálja, a fölfedezett hiányokon belátása szerint segítsen, a jószágok adminisztrációjában javításokat eszközöljön vagy eszközöltessen; — egyszóval, hogy mindazon rendelkezéseket megtehesse, melyeket ügyeim java igényelni fog; — miről önnek a jelenlegi okmányt kiállítom.

Bécs, szeptember 7. 1861.

Herczeg Eszterházy Pál.
Herczeg Eszterházy Miklós.

Gróf Zichy Ferencz.

a) az igazgatóságból:

Előülő elnök: ő ex. gróf Zichy Ferencz,

Helyettes elnök: Wirkner udv. tanácsos;

b) a hivatalnoki testületből:

főfelügyelő: Schulhof József,

hozzá van beosztva: 1 titkár,

2 írnok,

Iroda-főnök: s. t. b.,

Gazdasági tanácsosok: s. t. b.“

NB. Végül azon meghatározás foglaltatik, hogy a pénztár utalványai a főfelügyelő úr által s annak távollétében a központi-igazgató úr által ellenjegyeztetnek.

4. Az 1862 ján. 13. ülési jegyzőkönyvből. IV. köt. 109. lap.

„Az 1862 ján. 13-dikán tartott bizottmányi ülésben a főfelügyelő és Mészáros úr által átnyújtott, a ján. 9-diki ülésben köröztetésre előterjesztett szervezési javaslat ügyében a következő határozatot:

„Az összes herczeg Eszterházy - vagyon administratiója a legfelsőbb helyről kineveztetett administrator, gróf Zichy Ferencz ő ex. ejának vezérlete alatt először is a tanácskozó és határozó bizottmányból áll:

„Ezt alkotják:

Gróf Zichy Ferencz elnök,

Wirkner Lajos udv. tanácsos; ennek helyettese.

Schulhof József, főfelügyelő,

Mészáros Károly administratiói tanácsos, és

Frenreisz József administratiói titkár, mint a jegyzőkönyv

vezetője.

A főfelügyelő tevékenysége a herczegi vagyon összes pénzügyi kezelésére, a jelenlegi bérlőkkel való további tárgyalásokra, az új haszonbérletekre, az eladások és vételre — egy szóval a bérletet illető összes ügyekre vonatkozik.“*)

„Mészáros administratiói tanácsos által.“ s. t. b.

5. Bizottmányi ülés 1862. jan. 14^{én} II. köt. 129. lap.

„Az administationak a mult bizottmányi ülésben megállapított szervezetét most már herczeg Eszterházy Pál ő főméltósága is helybenhagyá, s az administrator ur ő ex. ejá indítványára még csak az tétetett hozzá, hogy Hajnik Lipót irodaigazgató is a tanácskozó és határozó bizottmány tagjaihoz tartozik.“ . . . s. t. b.

*) A pénzügyi kezelés, az eladások és vételre tehát a bérletet illető ügyek?

Azt hiszszük, hogy nincs szükség több bizonyíték-vagy commentarra!

Schulhof úr tehát tenyleg az administratio tanácskozó, s határozó tagja volt, de egyszersmind a hivatalnoki testületnek is végrehajtó tagja.

Hivatal-irodája a hercegi palotában volt, rendes hivatalos órái voltak; mint bizottmányi tag különféle alkalmakkor (például Lendva, Ozora, Ipoly-Pásztó és Szádvárra) kiküldetett, minden ülésen jelen volt, azokban előadott s. t. b.

Bizonyára tehát sok bátorság kell ahhoz, ha a fönnebbi kinevezési okmány után, melynek 3-dik tétele a hivatalos állás, s a szolgálatbeli működések pontos meghatározását tartalmazza, s az itt felhozott tényekkel szemközt, a közönségnek az ujságokban a következőt merészlik mondani.*)

„Schulhof úr sohasem volt tetteleg uradalmi fő-inspector, t. i. a mennyiben ezen czimnek **hivatalos** állást kell jelentenie.“

„Ellenkezőleg Schulhof úr valóban az ő főméltósága által reá ruházott czimet mindég csak tiszteletteljes kitüntetésnek tekinti“ — „Bizonyosága ennek, hogy mint uradalmi-főfelügyelő sem határozott fizetést, sem más megjutalmazást nem kapott.“

A második pont, melyet be kell bizonyítani, az, valljon Schulhof úr hivatalnoki szolgálataiért csak ugyan nem húzott fizetést.

Ha már föl nem tehető, hogy Schulhof úr herceg Eszterháznak életfogytiglan, (mint ezt a 1861-dik évi sept. 6-diki jegyzőkönyvben megígérte) díjtalanul szolgálni hajlandó lett volna annál kevésbé lehet föltenni, hogy a herceg Eszterházyak ily díjtalan életfogytiglani szolgálatot Schulhof urtól elfogadtak volna.

Ez abból is kitűnik, hogy a teljhatalmu administrator, gróf Zichy Ferencz ő excja is fáradozásaiért évenként 10.000 frt. honorariumot kapott.

S valóban a már többször említett 1861-diki sept. 6-diki és 7-diki jegyzőkönyvekből kitűnik, hogy Schulhof urnak a kapuvári uradalom, eddigi és **jövendő szolgálataiért** évenkénti 162.000 frtéért adatott haszonbérbe. Miután azonban **az uradalom haszonbérbeadása magában** nem jutalom, hisz a többi uradalom is haszonbérbe adatott, a megjutalmazás csak a 162.000 frtnyi csekély haszonbérletben állhat. S tényleg is ebből kellett állania, mi az 1861-diki aug. 20-diki jegyzőkönyvből (I. köt. 21. lap) kitűnik, hol minden haszonbérbe adandó uradalom minimuma azon hozzátétellel határozott meg, hogy oly pályázókra, kiknek ajánlata e minimumot sem üti meg,

*) *The devil can cite Scripture for his purpose!*

nem lehetnek tekintettel. E minimum azonban a Kapuvár és Sütör uradalmakat illetőleg 245.000 frtra lett megállapítva, miből a Sütöri uradalomra 45.000 frt, Kapuvárra pedig 200.000 frt számtatott.

A pótczikk szerint továbbá a kapuvári haszonbérszerződéshez legalább 21.000 frt értékű parcellák adattak a kapuvári bérlethez csak 8000 frt plusért, úgy hogy a haszonbérleti összeg 170.000 frtot tett.

Ehhez újabb utószerződés jött — mely 11 nappal később, mint a főszerződés, t. i. 1861. dec. 14-ikén állíttatott ki, a mely szerint „tekintetbe véve Schulhof József urnak nagy érdemeit a magas hercegi család körül s az általa a magas hercegi uradalmak emelésére s az ő főméltósága jövedelmei nevezetes szaporítására lankadatlan buzgalommal és szokatlan ügyismerettel tett fontos és sikeres szolgálatokat“ ő főméltósága azon vágy által sarkaltatva, hogy Schulhof József urnak e mellett s különösen a magas hercegi uradalmaknak a legjobb sikerrel koronázott haszonbérbeadásánál kitüntetett rendkívüli fáradozásait tettelegesen*) elismerje s némileg kárpótolja, herceg Eszterházy Miklós ő főméltóságával s gróf Zichy Ferencz ő exczával egyetértésben elhatározta, hogy e kárpótlást **akként valósítja meg**, miszerint a fentebb említett haszonbérleti szerződés értelmében a kapuvári uradalom megállapított haszonbérét évenkénti 170.000 frtról 135.000 frtra szállítja le.“

Ha tehát ama röpiratban az mondatik, hogy „Schulhof úr kinyilatkoztatta, miszerint azon esetben, ha Kapuvár az említett 135.000 frton engedtetik át neki,“ lemond ama nagy illetékről, melyet provisioja tett volna ki állítólagosan, — kérdezzük, vajjon az erre vonatkozó s itt elősorolt összes hiteles okmányokban e provisioknak, vagy pedig ama határozott lemondásnak valamely nyoma található-e?

Ha továbbá a kapuvári uradalomnak 162.000, illetőleg 170.000 frtért s végül még 135.000 frtért való haszonbérbeadása Schulhof úr haszonbérleti provisioiért való kárpótlás lenne, — mint történik, hogy a 36. pótczikk szerint Wirkner udv. tanácsos $\frac{1}{4}$, Kafka Henrik úr $\frac{1}{4}$ s így Schulhof úr $\frac{2}{4}$ részben osztózik e bérletben s minden eredeti s következő előny- és kedvezményben?

A dolog egészen egyszerű s az elmondottak után mindenki megfogja érteni.

Schulhof úr meg volt jutalmazandó a haszonbérletnél tett fáradozásai és későbbi szolgálataiért, így mint ügynök és jövedő hiva-

*) Ez okmányból s a kinevezési okirathól láthatni, hogy Schulhof ur a tetteleges elismerés mellett a nem tettelegest sem veti meg.

talnok s ezért kapott **két** osztalékot, Kafka Henrik úr **csak** a haszonbérletnél való fáradozásaiért s így csak mint ügynök s csak **egy** részt kapott, s Wirkner udv. tanácsos úr **csak** jövődő szolgálataiért, így csak mint jövődő hivatalnok is szintén **egy** részt kapott. — Ez ama felosztás **oka és eredete**.

A röpiratban foglalt amaz állításra, hogy a Schulhof úrnak évi 135.000 frtért haszonbérbe adott kapuvári uradalom 12 évi átlag szerint 117.909 frt tiszta jövedelmet hozott, a következőt kell felhoznunk:

Mindenek előtt nem igaz, hogy a 12 évi átlag csak 117.909 forint volt.

Ezt állítjuk, bár tudjuk, hogy a volt adminisztráció egy kezében levő kimutatás alapján mondja ez állítást.

De ha majd állításunkkal szemközt ezen (hiteles?) kimutatásra hivatkoznak, akkor akarunk valamit annak keletkezéséről elmondani.

Az előttünk fekvő **hiteles és helyes** kimutatás szerint a 10 évi átlagos jövedelem 1851-től 1860-ig. . . 146.446 frt. 88 $\frac{1}{2}$ kr.

a legutóbbi 6 év átlag jövedelme 1855-től

1860-ig 164.298 „ 11 „

a legutóbbi 3 év átlag jövedelme 1858-tól

1860-ig 181.117 „ 52 „

az 1858-diki jövedelem 170.806 „ 66 $\frac{1}{2}$ „

az 1859-diki „ 181.168 „ 91 „

az 1860-diki „ 191.377 „ — „).

Ezen kívül azt állíthatjuk, hogy oly uradalomnál, melynek jövedelme évek óta **fokozatosan s folytonosan növekszik**, nem szabad visszafelé menő átlagot zsinórmértékül fölvenni, ha a jövődő jövedelmet s az annak megfelelő haszonbért akarják 29 évre megközelítőleg megállapítani, s ha már ezt teszik, miért nem veszik föl a három évi, hat évi, vagy kilencz évi átlagot, miért éppen a tizenkét évit! — Wirkner és Schulhof urak épen így fölvehették volna a 24 évit, miből bizonyosan még csekélyebb összeget okoskodnak ki.

Lássuk, hogy Wirkner és Schulhof urak milyen további kedvezményeknek örvendettek:

Az összes élő és holt *fundus instructus*-nak az anyagokkal s természetbeliekkel együtt az uradalmi tisztartósági becslések szerint 563.955 frt. 2 kr. értéke volt.

*) És pedig mindenütt ama a kapuvári uradalomhoz csatolt, legalább 21.000 frt. évenkénti haszonbéri értékre becsült parcellák, s a közös legelő elkülönítése folytán eredő s a kapuvári bérletnek díjtalanul átengedett növények stb. nélkül.

E felett következőleg rendelkeztek:

Az élő és holt *fundus instructus*, mely ama számításokban 314.424 frt. 87 kr. becsárral fordul elő, a kapuvári főbérletnek 188.500 frtért adatott el.

E vételár azonban 29 évi részletben 6500 frtjával **kamat nélkül** megfizetendő.

Ha föl is tennők, hogy a föntebbi becsár nagyon magas, sőt ha föltennők hogy a 188.500 frtnyi becslés a helyes, a herczeg nem csak e 188.500 frtnyi megállapított vételárt nem kapja meg, hanem ennek 5%-os kamatját sem, — mert egyedül ez évenként 9425 frtot tesz ki, s így a herczeg évenként 2925 frttal kevesebbet kap, mint a mennyi a vételár kamatja. Atókét pedig egyáltalában nem kapja meg*).

Az anyagokból s természetbeliekből a bérlet egy részt 13.833 forintért vett meg, egy másik részt, melyre a föntebbi becsárból 162.599 frt. esik, csak 29 év múlva kell visszaadnia (a helyett hogy azonnal megfizesse)..

A bérleti szerződés szerint Schulhof urnak kötelezettségei teljesítése biztosítékaul cautiót kellett letenni a félévi haszonbér erejéig, mi eredetileg értékpapirokban le is volt téve. — A *fundus instructus* ellenben annak 29 évi lefizetésre átadatott a nélkül, hogy a herczeg javára valamely biztosíték köttetett volna ki. — Schulhof urnak későbbben cautiója kiadatott, s a *fundus instructus*, melyért semmi biztosíték sem tétetett le, ez rendeltetett a bérletért biztosítékaul?!

Erdőirtások engedélyezésében is ezen bérlet iránt **nem voltak fősvények**. Az engedélyezett irtási terület 2764 holdból áll.

E nagy terület **egy részét**, mely csak 1054 hold 1387 □ ölből áll, a főbérlet közvetlenül a helybenhagyás után, t. i. 1861-diki december hó első napjaiban egy bécsi üzérnek azonnali készpenz-zeli fizetés mellett 105.000 frtért engedte át!!

Kapuvárról ennyi talán elég lesz.

Itt is minden commentártól tartózkodunk.

A 25-dik lapon ezt olvassuk: „*Rüvideden akarunk itt megemlékezni néhány kifogásról, melyet a gróf Zichyféle administratio ellen felhoztak. Hibákat hánytak szemére, melyek a haszonbérleti szerződéseknél lettek elkövetve. Ha ilyesmik előfordultak, azok épen gróf*

*) A bérlők ezenkívül ráadásul a kapuvári uradalom összes 1861-diki czukor répa termelését díjtanul kapták, mely hír szerint, miért azonban nem akarunk kezeskedni, 48.000 forintért lett értékesítve.

Zichynek már említett okokból nem esnek terhére. Minden szerződés a hercegi ügy- igazgatósággal elvileg fontolóra vétetett. A hercegi igazgatóságtól két hivatalnok minden tanácskozáson jelen volt, hogy a szükséges felvilágosításokat megadják. Ha azok helytelenül tétettek, csak a jelenlevő herceg, mint tulajdonos igazithatta meg, és nem az administrator, ki a hercegi jószágokról nem birt helyi ismerettel, s nem is állítá, hogy ilyesmivel bír. Egy méltányos ember sem terhelheti meg olyasmivel gróf Zichyt, mi a hercegi hivatalbeli személyzet hibája.“ S evvel némileg hasonlók a következő sorok néhány lappal fönnebb (a 20-dikon)! Épen szükséges volt, hogy ez (a majoratus tulajdonosa) maga jelölje meg hivatalnokai közül azokat, kiknek jelentésében bízhatni. — Bárhol voltak nyomozások teendők a bérlőknek adandó engedményeket, az erdőknek általuk való kezeltetését, a nekik adandó jogokat illetőleg, a körülmények magukkal hozták, hogy a hercegek nézeteit és rendelkezéseit melyek saját tapasztalásukon vagy bizalmi egyéneiknek előadásán alapultak, illetékeseknek kellett tekinteni.“

Minden megczáfolás helyett arra szoritkozunk, hogy itt azon helyreigazító nyilatkozatokat közöljük, melyek a sajtó törvény 19. §-a értelmében azon lapokban, melyek mellett ama röpirat szétküldetett, fölvetettek.

I.

*) A „Debatte und Wiener Lloyd“ t. c. szerkesztőségének: Ezenmel bátorokodom önt a mellékelt helyreigazító nyilatkozat fölvételeért a fennálló sajtótörvény értelmében megkeresni.

Kiváló tisztelettel a herceg Eszterházy ügyigazgatóság által.

Pest 1865 october 2.

ifj. Háader György,
aligazgató.

Nyilatkozat.

„Die Verwaltung des Fürst Esterházy'schen Vermögens durch Graf Franz Zichy“ czim alatt 1865 évben Bécsben kelt röpiratban a bér szerződések keletkezése érdemében foglalt előadás ellenében kijelentik:

A Pesten székelő hercegi ügyigazgatóság 1861 évi Augustus hóban Bécsbe rendeltetvén, a bér szerződések szerkesztését vélte feladatának lenni, azonban Augustus 28-án tartott tanácskozmányban az ügyigazgatóság bámulattal értesült, hogy a szerződési tervezet már fogalmazva van; minek folytán kérte, hogy legalább a szerződési fogalmazvány megbírálás és vélemény előterjesztése végett neki adassék ki, mire a fogalmazvány kiadása az nap délután 5 órára megígértetett,

*) „Debatte und Wiener Lloyd“ 1865-iki october 5-dikéről kelt 275. száma.

azonban az ígéret be nem váltatott, a szerződési fogalmazvány ki nem adatott; — más nap délelőtti tizenegy órakor tartott tanácskozmányba az ügyigazgatóság meghivatván, a már készen volt szerződési tervezet a tanácskozmányban, egy bécsben lakó ügyvéd által felolvasatott.

A mennyire ily nagy fontosságú és roppant horderejű tárgyhoz egyszerű felolvasásra hozzá szólni lehetséges volt, mind az ügyigazgatóság, mind a jelen volt uradalmi főtisztviselés részéről több rendbeli elvek és módosítások javallatba hozattak, mindezen javallatok el is fogadtattak: azonban később, a már megállapított elvek nem csak tekintet nélkül hagyattak, hanem nagy részben épen ezen elvek ellenére az ügyigazgatóság teljes mellőzésével fogalmaztattak a szerződések, aláíratlak, és a bérlőknek kiadattak; — minél fogva nem áll az, mi a röpirat 25 lapján foglaltatik, hogy a szerződések — melyek közül az aláírás előtt az ügyigazgatósággal egyetlen egy sem lett közölve, — annak hozzájárulásával lettek volna elvileg megállapítva.

Kelt Pesten october 1. 1865.

Főméltósági herczeg Eszterházy Pál úr ügyigazgatósága.

II.

Nyilatkozat.

Több hírlap mellett közlött ezen czimű röpiratban: „Die Verwaltung des fürstl. Eszterházy'schen Vermögens durch Franz Graf Zichy.“ a 26-ik lapon olvasható, mikép az administratio minden tanácskozásainál a herczegi igazgatásnak két tagja azért volt jelen, hogy a szükséges fölvilágosításokat megadják. — Ha ezek hibásak voltak, azokat csak a jelen volt herczegek igazíthatták volna ki, és nem az administrator, ki a herczegi javakban semmi helyi ismerettel nem bírt; a hibák ennél fogva a herczegi hivatalnokokat, nem pedig gróf Zichyt terhetik.

A röpiratban foglalt számos hamis állításokat czáfolni alul írt magát ez uttal nem tartja hivatva. A fentebbi sorokban előadottakra szükségesnek tartja még is megjegyezni, hogy az administratio kezdetén annak tanácskozásaiban több ízben jelen volt, a hozzá tett kérdésekre hiven és becsületesen felelt, s a kívánt fölvilágosításokat nem csak megadta, hanem azoknak érvényt szerezni is igyekezett. Hogy azonban azokra az administratio, ha neki másképp tetszett nem ügyelt, sőt azokat a herczegek kárára félrevetette, az nem alól írt és hivatalnok társai hibája, hanem egyedül az administratióé, melynek főnökétől egy ízben, és pedig az egész testület jelenlétében a szemrehányással párosult azon kérdést volt szerencséje hallani, hogy miért védi a herczegek érdekeit annyira?

Ennyit egyelőre a röpirat ismeretlen szerzőjének tudtul adni kívántam, szolgálndok neki más adatokkal is, ha tetszik, de föl-szólítom, hogy ha röpiratot, vagy más mit akár a maga, akár más védelmére ír, vagy terjeszt, maradjon az igazság útján, nyomorult lévén a védelem mely csak mások becsületének hamis és aljas sérte-getésében keres és talál álláspontot.

Kelt Kismartonban október 7-én 1865.

Szenczy Imre,

a hercegi uradalmak igazgatásának nyugalmazott elnöke.

A két nyilatkozat tartalma tökéletesen igaz s a következő szórul szóra idézett ülés jegyzőkönyvi kivonatok által bizonyítottak:

**1. Az 1861. aug. 28. 29. és 30-diki ülési jegyzőkönyv,
I. köt. 29. lap.**

Lollok bányatanácsos arra figyelmeztet, hogy mily szükséges, miszerint a köszénbányákat a hercegi uradalmakon az illető bérlők szabályszerint műveljék s időről időre kiküldendő szakférfiak által megvizsgáltassék, valljon ez így történik-e?

Az illető haszonbér-szerződéseknél erre tekintet lesz.

Megjegyzés. Az összes haszonbér-szerződésekben a köszén-bányák műveléséről egy betű sem fordul elő!

**2. Az 1861. aug. 28. 29. és 30-diki ülési jegyzőkönyv,
I. köt. 33. lap.**

Elvül megállapittatik, hogy a *fundus instructus* az illető bérlők által vagy készpénzzel megváltandó, vagy elégséges cautio által biztosítandó.

A szerződési feltételek szerkesztésénél fel fog használtatni.

Megjegyzés. Megfog mutattatni, hogy ez elvtől miképen tértek el, s helyette milyen elvet alkalmaztak!

**3. Az 1861. sept. 6-diki és 7-diki ülési jegyzőkönyv,
I. köt. 54. lap.**

Lollok bányatanácsos előterjeszt munkalatot az illető bérlőknek a köszénbánya-művelés tekintetéből teendő föltételekről s azután a köszénbányáknak a hercegi tanácsos által történendő fölül vizsgálatáról.

Schulhof urnak adatik át az illető haszonbéri szerződések kiállításánál való tekintetbevételre.

Megjegyzés. Teljesen ignoráltatott s a szerződésekbe a köszénbánya művelésről egyetlen egy föltétel sem igtattatott be.

4. Az 1861. oct. 6- s 7-diki ülési jegyzőkönyv. I. köt. 62. lap.

Schulhof úr előadja, hogy a kegyurasági kérdés a bérloknél sok nehézséget okoz. Minthogy a jogokat ugysem gyakorolják a vele egybekötött terheket sem akarják viselni.

A bérloket a kegyurasági terhek alól, melyek nem oly jelentékenyek, nem lehet fölmenteni s a. t. (következik az indokolás).

Megjegyzés. S mind a mellet a legtöbb uradalomban a kegyurasági terhek nem rovattak a bérlokre s ezek fedezése évenként a jövedelemnek nem jelentéktelen részét veszi igénybe.

Hiszen a szerződéseket a bérlok dictálták!

5. Az 1861. aug. 1. ülési jegyzőkönyv. I. köt. 2. lap.

Hogy a hercegi uradalmakban a bérletek kezelése kellőleg ellenőriztessék, valamint a tőkék felvétele és visszafizetése s a kamatok fizetése kezeltethessék:

Czélszerűnek tartatott tudomásul venni, hogy minden uradalomban egy hercegi hivatalnoknak a nevezett célra meg kell maradnia.

Megjegyzés. Ettől is néhány bérloknél, kik épen nem akartak semmi ellenőrködést, eltértek. Ezek között nevezetesen Wirkner és Schulhof urak kapuvári bérleténél, kik a bérloknak jó példát adtak.

E tárgynál végül még csak azt akarjuk hozzátenni, hogy az 1862. nov. 5-ki ülésben, (III. köt. 11. lap.), egy bérlo kérdésére azon elv állapítatott meg, hogy a hercegi ügyvédeknek a főbérloket azon esetekben, melyekbe azok érdekei az uradalom érdekeivel nem ütköznek össze*), szabad képviselniök, s erről a főbérlo és ügyvédek értesítenek.

Ezen intézkedés *in abstracto* a legveszélyesebb és legkárosabb volt, mit csak kilehetett gondolni s hogy ezen mérges magból nem kelt ki általános *corruptio*, ugy ez maguknak elismert becsületességü és mindig hű hercegi ügyvédeknek érdeme s nem a gróf Zichy administratiojáé.

Tény, hogy a közmondásossá lett „herceg Eszterházy haszonbér-szerződések,” melyek bővebb részletezésére itt nincs terünk, minden

*) Talán azon ügyekben is kellett volna ennek történnie, melyekben a két fél érdekei összeütköznek?

pontban a bérlok érdekei s előnyeire vannak tekintettel és sehol sem a herczeg érdekeire, hogy azokban nem egyes hibák fordulnak elő, hanem azok egybenvéve egy nagy hiba!

A rőpirat a 26. lapon így folytatja: „A haszonbér leengedéséről legyen megemlítve, hogy ezek közül kettő a herczeg határozott óhaja folytán engedélyeztetett, mert a bérlet-illeték beszerzésének lehetetlensége megegyezhetetlenül ki volt mutatva.”

Itt néhány kis példát akarunk elősorolni azon bérleti leengedések, s más engedmények s kedvezményekről, melyekre az administratio indítatva érezte magát.

Néhány kedvezményről, melyekben a kapuvári főbérlet részesült, már szóltunk.

A Popperféle ügyletek már ismételve hosszas polemiára adtak okot, itt tehát csak arra szorítkozunk, hogy azokat minden megjegyzés nélkül az időrend szerint soroljuk el.

1. Popper Lipót úr a lévai uradalmat 44,000 ftért, a véghelesi uradalmat 50,000 ftért s a bittse-sztrecseni uradalmakat 60,000 ftért vette haszonbérbe.

2. Popper úr a lévai uradalmat közvetlen azutánra, hogy haszonbérbe vette, Sch. és L. uraknak 54,000 ftért engedte át s a herczegi administratióval megegyezett, hogy a cessionariusokat elismerte, elfogadta s Popper urnak évenként 10,000 ft. jövedelmet 29 évre biztosítá.

3. Ezután Popper úr az 1861-diki dec. 7-diki szerződés szerint „a vörös házat” 600,000 ftért vette meg, mi 29 évi törlesztésben akként fizetendő, hogy 25 éven át évenként 35,000 fttal s 4 éven át évenként 10,000 fttal törlesztendő.

4. Miután azonban így Popper úrnak a herczegnek 25 éven át 35,000 ftot, s 4 éven át 10,000 ftot kellett fizetni, és más részről a herczegtől 29 éven át évenként 10,000 ftot kellett kapni, compensatio fogadtatott el, mely szerint Popper úr a vörös házért 25 éven át 25,000 ftot volt fizetendő, s ez által annak tulajdonosa lesz. *)

5. Az eredeti szerződés szerint a bittse-sztrecseni uradalmak haszonbére évenként 60,000 ftot tett, s Popper úr jogosítva lett a két uradalom (18,000 hold) erdejéből évenként 200 hold, így 29 éven

*) Itt még néhány körülményt kell megemlítenünk:

1. hogy a 25 évi törlesztés 35,000, s a 4 évi 10,000 ftjával csak körülbelül $3\frac{1}{10}\%$ kamatláb fölvétele mellett felel meg a 600,000 ft. vételárnak, míg 5% kamatláb mellett amaz évi törlesztések körülbelül csak 520,000 ftot képviselnek. —

2. hogy a vörös ház előbbi bérlojének 20,000 ft. kielégítés és életfogytiglón 500 ft. évi járulék biztosított, hogy azt viszalépésre bírják s ez által az eladás lehetséges legyen. —

át 5,800 hold letarolására. Az 1862-diki jan. 15-iki pótezikk által (állítólag az erdők elpusztult állapota miatt) Popper úr jogosíttatott, hogy minden, 40 évnél idősb erdőt taroljon ki. Ezek 11164 holdat tesznek, tehát majdnem kétszer annyit, mint az eredetileg engedélyezett terület. Ezen felül neki a 40 évesnél öregebb erdők minden holdjáért kivétel s különbség nélkül, melyeket az uradalomnak a fajzás megváltása fejében kell majd a községeknek átengedni (legalább 4000 hold), holdankint 250 ft. kárpotlás biztositatott. —

Végül Popper urnak e pótezikkben annak fejében, hogy az a kegyurasági kiadásokat, a templomok s kegyurasági épületek fenntartása s ujraépítése kivételével, továbbá a kórházi koldusoknak és zenészeknek eddig az uradalom által juttatott ajándékozást magára vállalja, évenként 10,000 ft. engedmény adatott a haszonbérből.

„Más kép.“

Az L. és R. uraknak haszonbérbe adott L. és N. uradalmak.

1. Az 1861-diki sept. 18-diki ülésben (I köt. 86 lap) azt adta elő a fő-felügyelő úr, hogy H. úr 1000 ftal ajánl többet mind két uradalomért évi haszonbér fejében, mint a visszalépő S. és G. tehát 101.000 ftot.

2. Az 1861 sept. 28-diki ülésben (I kötet 112. lap) a fő-felügyelő ur a két uradalmat illetőleg a következő indítványt teszi: „Mind két uradalom erdejéből G. és F. uraknak 6 év alatt 2,000.000 köbláb sleaper és 3,000.000 darab franczia dongafa adassék el, mi 600.000 fton felül jövedelmezne. Az ajánlkozók 10.000 ft. bánatpénzt tettek le s arra kötelezik magukat, hogy egy hónap mulva még 50.000 ftot tesznek le.“

„Maga a két uradalmat, melyért H. 101.000 ftot ajánlt, ugyanaz az említett 6 évre 75.000 ftért, a 6 év letelése után pedig a többi 22 év alatt az eredeti teljes 101.000 ft. haszonbérért venné át. Bánatpénzüi H. úr 10.000 ftot tett le.“

„Ezen indítványok helybenhagyatnak és a főfelügyelő meghatalmaztatik, hogy valamint G. és F. urral a fa-eladást, úgy H. urral a haszonbért kösse meg.“

3. A fa eladás 1861 okt. 8-ikán G. és F.-vel megkötetett. Ez oly szerződés, melynél az eladóra nézve hátrányosabb még soha sem létesült, oly szerződés, melynek minden szakértő véleménye szerint az összes erdők teljes elpusztítását kell eredményeznie, s mi már valóban be is következett, bár az eladott mennyiségnek csak fele lett kivágva. (A fa-vevőknek különben, ha a meghatározott

menyiség nincs meg, az okozott kár és megszűnt nyereség megtérítésére van igényük.)

4. A két uradalom felül 1861-diki nov. 19-dikén állíttatott ki a haszonbéri szerződés.

De nem H. úr a bérlő évenkénti 75.000 fttal az első 6, és 101.000 fttal a többi 22 évre, hanem L. és R. urak 78.000 ft. évi haszonbérrel az egész 29 évre.

Az uradalmak minden egyéb haszna mellett őket illeti az erdei haszonvétel a 90 évi illetőleg a 40 évi forda szerint. A bérlők azonban köteleztetve vannak, a faeladási szerződést annak hat évi tartama alatt tekintetbe venni, azaz ez idő alatt nem szabad nekik évi vágásukban tölgyfát vágatni, de más fanemet igen.

Az erdő művelés magasb költségei miatt azonban a bérlőknek a faeladási szerződés tartama alatt évenként 8000 ft. s így 48.000 ft. engedtetett el. Azok tehát most csak 70.000 ftot fizetnek az első 6 évre és csak a többi 23 évre a teljes 78.000 ftot.

5. Az 1861-diki dec. 14-iki ülésben (II köt. 33 lap) L. és R. bérlőknek megengedtetett, hogy a fentebbi pontban reducált haszonbérből az első évben csak 64.000 ftot és a többi bérleti években évenként 1000 fttal többet, tehát a 29-ik évben 92.000 ftot fizessenek, és „erről a bérlő urak értesítendőek.”

6. 1861-diki december 14-ikén, 2542 sz. alatt tudósíttattak a bérlők a fentebbi ülési határozatról.

7. 2657 szám 1861-diki januariusról. Az erről kiállítandó okmány tervezete, illetőleg lemásolása, melyben mondatik, hogy az évenkénti 8000 frt. 6 évi levonás, az ezennel megállapított fizetési módosításoknál már tekintetbe vétetett s így, hogy ezen részletekből semmi levonás sem történendő többé.

8. Az 1862-diki januarius 5-diki ülési jegyzőkönyv (II. köt., 66 lap.) „A főfelügyelő előterjeszti a L. és N. uradalmak haszonbérleti szerződéséhez a póteczikket, mely az évenkénti haszonbér fizetése ügyében a bérlőknek megengedett könnyebbítést tartalmazza.”

„E póteczikk helybenhagyatott s aláíratott.”

9. E póteczikkben „az évenkénti 78.000 frtra megállapított haszonbér fizetésében azon változtatás (!) tételik,” hogy az első évben 64.000 frt., minden következő évben 1000 frttal több, tehát a 29-ik évben 92.000 frt. lesz fizetendő. „Ez által tehát az egész 29 évi haszonbér 2,262.000 frt. teljes összegén mi sem változtatatik, csak az évenkénti haszonbér fizetések összege fog változni (!) minél magától értetődik, hogy az évenkénti 8000 frtnak a 6 haszonbér-év alatt történendő levonása a jelenlegi póteczikk által nem alter-

áltatnak.“ (Tehát a 8000 frt. illetőleg 48.000 frt. valóban még is leszámíttatnak ; s csak mellékesen legyen megjegyezve, hogy a bérlők az egész eddigi bérletidő alatt az erdő nevelésért mitsem tettek, sőt úgy gazdálkodtak, hogy a természetes utánnövés is lehetetlen.“

10. Az 1862 május 7-iki ülési jegyzőkönyv II. köt. 258 lap.
„A bérlők a *fundus instructus*-nak 10 év alatt kamat nélkül megfizetendő 80.000 frt. vételárát az egész 29 év alatt (kamattól nélkül) akarják fizetni.“

„Erre 15—20 évi időhatár engedélyeztetik nekik.“

11. Az 1862 június 13-diki ülési jegyzőkönyv II. köt. 297 lap.
Elintéztetett sub N. C. 654 1862 június 23-dikán.

a) A bérlőknek megengedtetik, hogy a *fundus instructus*-ért a 80.000 frt. vételárt 10 év helyett 29 év alatt fizessék le félévi részletekben kamattól nélkül.

b) A szántóföld - termények s más természetményeken kívül, melyek a szerződés értelmében vetésre, azután hivatalnokaik és szolgálkai természetbeliekben való illetőségei, s marháik etetése 6 hónapi fedezésére (29 év után való megtérítés mellett) átadattak, még fenmaradt termény-bor- s anyagban való készlet 29.768 frt. 6 kr. erejéig, melyet a bérlőknek a szerződés értelmében készpénzzel kell megfizetni. — „A bérlőknek azonban megengedtetik, hogy ez összeget készpénzben, vagy az átvett készleteket természetben 29 év múlva téríthetik meg“ stb. stb.

12. N. C. 2883, 1862 sept. 18-dikáról.

Az erdőszeti tanácsos előterjeszti az erdők használatának tervét a két uradalomról.

Miután az összes 50.852 hold 261 □ öl erdőterületből a bérlők számára legelőül 4878 hold és 1040 □ öl van kihasítva, az erdőművelésre 45.973 hold 1521 □ öl marad. Az évenként használható terület 482 holdból áll s most legföljebb 5 évre határozthatik meg előre (a folyamatban levő birtokszabályozás miatt).

13. Az 1862 oct. 14-diki ülési jegyzőkönyv (II. köt. 387 lap.)

„A bérlők azt kívánják, hogy évenkénti letarolásra 800 hold engedélyeztessék, és az egész 29 évre hasítassék ki.“

Az évenkénti 800 hold nem engedtetik meg, de a 29 évi illetőség kihasítása igen, hanem csak az erdők kiterjedésének mérvfoka szerint (tehát 29-szer 482 hold).

14. Az 1862 nov. 11-diki ülési jegyzőkönyv. III. köt. 23. lap.
A bérlőknek évenkénti letarolásra 700 hold engedélyeztetik.

15. N. C. 3521, 1862 nov. 17-dikéről.

A bérlőknek folyamodásukra évenkénti letarolásra 800 hold s így az egész haszonbérleti időre 23.200 hold engedélyeztetik.

16. Az 1862. dec. 15-diki ülési jegyzőkönyv. III. köt. 58. lap.
Az erdőszeti tanácsos előadja, hogy nem lehetséges a bérlőknek az egész 29 évi illetőségüket, hanem legföljebb 5 évre utalványozni.

„Ez indítvány értelmében fog a kellő intézkedés megtételni.“

17. N. C. 3754, 1862. dec. 12-dikéről:

Intézkedés melyben a bérlőknek az évenként 800 holdra szaporított évi illetőségük 29 évre, tehát 23.200 hold az ott részletezett erdőkben utalványoztatik.

18. Az 1862. febr. 21-diki ülési jegyzőkönyv. III. köt. 140 lap.

A bérlők a nekik átengedett erdőrészekkel nem elégszenek meg.

„A bérlőknek új erdőrészek fognak átengedtetni 23.200 hold erejéig.“

19. N. C. 772, 1863. mart. 3-dikáról.

Intézkedés, melyben a bérlőknek a 23.200 hold az általuk kívánt (legjobb s legközelebb fekvő) erdőrészekben engedtetik át.

20. Az 1863. nov. 3. ülési jegyzőkönyv. IV. köt. 1. lap.

Wirkner udv. tanácsos, kihez a bérlők azon kérelemmel fordultak, hogy szállítassék le a magas haszonbér, pártolja e kérést.

„A bérlőknek azon illetékekből, melyeket G. és F. favevők mostantól kezdve befizetnek, évenként 5% engedélyeztetik.“

(Miután amaz időben 160.000 frt. volt befizetve, a 600.000 frttal megállapított szerződés szerint még 440.000 frt. volt befizetendő, — s így ezen engedmény évenként 22.000 frt. képviselne).

21. Az 1863. nov. 13-diki ülési jegyzőkönyv. IV. köt. 9. lap.

A bérlők azt követelik, hogy a favevők által befizetett és befizetendő illetékekből évenként $6\frac{1}{2}\%$ engedessék át nekik.

(600.000 frtból $6\frac{1}{2}\%$, ez évenként 39.000 frtot tesz).

„A bérlőknek azon illetékekből, melyeket a favevők mostantól kezdve befizetnek, évenként 6% engedtetik.“

(Ez, ha a megszabott 440.000 frt. befizettetik, 26.400 frt évenkénti engedményt képvisel. Ha azonban az nem fizettetik be, — annál rosszabb a herczegre nézve. Mert ezen esetben nemcsak a kamatokat veszti el, hanem a tőkét is; és azonkívül a favevőknek az okozott kárt és megszűnt nyereséget köteles megtéríteni).

22. Az 1863. nov. 20-diki ülési jegyzőkönyv. IV. köt. 21. lap.

A bérlőknek engedett 6% felől a szerződés aláíratik.

Van rendszer — ez eljárásban.

Más kép.

Az O. uradalom, a majoratus három gyöngyeinek egyike, az 1861-diki oct. 23-dikáról kelt szerződés szerint 220.000 frtéért adott haszonbérbe.

A szerződés 3-dik pontja értelmében a bérletből ki van véve s a herczeg szabad tulajdonát képezi az ott levő ménes, az ehhez tartozó istállók s más épületek és 400 hold rét.

A 24-dik pontban a vadászat az O. uradalomban fentartatik.

A 16-dik pont szerint az összes élő és holt *fundus instructus*, melyet az uradalmi igazgatóság 521.467 frt. 6 kr-ra becsült, a főbérletnek 300.000 frtéért akként adatik el, hogy e vételárból 1862. januarius 1-sején 100.000 frtot, 1862. julius 1-jén is 100.000 frtot kell lefizetnie, a maradékot pedig 20 évi részletekben 1863-diki januarius 1-sejétől kezdve 5000 frtjával kamat nélkül.

Igy a *fundus instructus* tulajdonképen 200.000 frtéért adatott el, mert a harmadik 100.000 frtból a herczeg 20 éven át csak az 5%-os kamatot kapja.

S mind a mellett létezik egy pótczikk, melynek tartalma szóról szóra ez:

„Miután a főbérlet urak az O.-án levő uradalmi méneshez tartozó rétet és legelőt, a 3-dik pont értelmében díjtalan használatra, s továbbá a 24-dik pont értelmében ő főméltóságának a szabad vadászatot az O.-i uradalomban átengedik, s ezen fölül az élő *fundus instructus* s a gazdasági szereket a 16. pont szerint az uradalomtól megveszik s már 1862-diki januarius 1-sején 100.000 frtot, s 1862-diki julius 1-sején 100.000 frtot készpénzben lefizetnek: az 1-ső pontban 220.000 frtra megszabott évenkénti haszonbér a 29 évi bérleti idő egész tartamára s az egész bérlet-tárgyra 200.000 o. é. frtra szállítatik le.“

Az 1863-diki november 13-dikáról kelt, 3728 sz. alatti intézmény 15 pontja közül csak az 5-dik pontot emeljük ki, melyben a bérletnek az ottani malomról való lemondásért 9900 frt. évi engedményt kellett tenni *).

A birtokszabályozásból eredett hátrányok s más igények kiegyenlítésére ez uradalom bérletinek a volt administráció által 10.000 frt. engedmény s 2000 hold erdőirtás volt már *in thesi* enge-

*) A majoratus tulajdonosa e malmot, mely Magyarországon a legnagyobbak s legértékesebbek egyike — nagylelkű hazafiságában a haza oltárán áldozta fel.

Megjegyzendő azonban, hogy a Balaton lecsapolása a Sió-folyó mélyebbítése által az országra nézve nem volt előnnyel — de annál nagyobb előnyére volt a déli államvasut-társulatnak, mely az által roppant évi kiadást takarít meg, melyet az előtt rendszeresen a Balaton kiáradása okozott volt.

délyezve, mely engedmény azonban, midőn az administratio megszűnt, még nem tétetett meg jogérvényes alakban — s így nem lépett jogerőre.

K.-L. uradalmak.

Az eredeti haszonbér, az 1861-iki oct. 25-diki szerződés szerint 70.000 ftot tett. Az 1862. apr. 16-dikáról, 794 szám alatt kelt intézménynyel a bérlőknek több engedményért, mely abban nekik tétetett, még azonfölül — évenként 10.000 ft. engedtetett el az egész haszonbérleti időre.

Ugyan ez eset áll az

S. uradalomnál.

Az eredeti haszonbér 50.000 ft. volt.

Az 1861-diki febr. 21-diki jegyzőkönyv szerint (III. köt. 143 lap) a bérlőnek az egész bérleti időre évenként 6.000 ft. a következő feltételek alatt engedtetett el: 1.) hogy a herczegnek egy újonnan szerzett birtoka, (melyhez a bérlőnek semmi joga sem volt) másnak adathassék haszonbérbe (!); 2.) hogy a főbérlő albérlői egyikének a szerződésszerűleg biztosított építési anyagokat kiszolgáltatni tartozik (mire szerződése értelmében különben is köteleztetve van) és 3.) hogy egy községnek a hátralévő 261 szekér urbéri fát kiszolgáltassa.

Végül ez mondatik: „Ez administratioi határozat a főbérlő nagyobb biztosítására mindkét fél által aláíratik és letétetik. A bérlő arra köteleztetik, hogy e határozatot a neki engedett kedvezmények elvesztésének terhe alatt titokban tartsa“ (?) (miért e titoktartás, mely a többi bérlőtől nem követeltetett?)

Ezen fölül e bérlőnek a 7325 hold 1098 □ öl erdőből 2030 hold 1551 □ öl engedtetett irtásra.

Sz.-L. uradalom.

Itt is az eredeti 45.000 ft. haszonbérből helybenhagyható okok nélkül 5000 ft. engedtetett el, s 1500 holdon fölüli irtás engedélyeztetett.

K. uradalom.

A bérlőnek az eredeti 70.000 ft. haszonbérből tíz évre évenként 10.000 ft. engedtetett el, azonban 10 év után 10.000 ftal többet kell fizetnie, mi nagy előnynek rovatott fel, bár a herczeg által evvel elvesztett s a bérlő által nyert tőke a kamat növedékkal együtt

10 év múlva oly nagy, hogy a bérlő a fizetendő többletet magukból ez összeg kamataiból fedezheti.

Ezen fölül a bérlőnek irtásra nem kevesebb, mint 4478 hold 1303 □ öl erdő, s utólagosan a 39.000 ftra becsült fundus instructus dijtalanul engedtetett át; végül 50.000 ftos költsön is adatott 5 évre, hatos kamat mellett.

J.-P. uradalom.

Itt szintén 5 évre évenként 10.000 ft. engedtetett el.

B. uradalom.

A bérlők az uradalmi tiszttartóság által 207.688 ft. 86 krra becsült fundus instructust 100.000 ftért vették meg, miből azonban közvetlenül beállt marhavész folytán 40.000 ft. ajándékozott nekik.

D. uradalom.

Az 1861-diki oct. 26-dikáról kelt pótczikk 2 pontja szerint a bérlők a szerződés 15-dik pontja véghezvitelében az uradalomban levő élő fundus instructust megveszik, és pedig: 593 darab kost, 20,684 birkát, 5284 két éves, 6876 egy éves juhot, 678 db. igás ökröt; gulyamarhákban: 10 db. öreg, 5 db. három éves, 9 db. két éves, és 13 db. egy éves bikát, 164 db. öreg s négy éves és 42 db. három éves tehenet, 49 db. két éves, 72 db. egy éves borjut, 49 db. egy éves, s 61 db. két éves tinót; továbbá 25 db. igás s majorsági lovat, s végül 181 méhkast. (Ezt a röpirat mennyiségben és minőségben elégtelen fundus instructusnak nevezi!) És pedig mindezt (mit az ottani uradalmi tiszttartóság 367.784 ftra becsült) 300.000 ft. általányért vették meg, miből 75.000 ft. 1862-diki jan. 1-sején, 75.000 ft. 1863-diki jan. 1-sején, s a megmaradt 150.000 ft. 15 év után kamat nélkül fizetendő! És köztudomásu dolog, hogy ezen uradalomnak bérlői az ügynöknek semmi provisiót sem adtak! De „ha így bánnak az élő fával, hát még a szárazzal? (Luk. Evang. 23, 31.)*)

*) Szántszándékosan sehol sem beszélünk ezen provisiókról (?) s nem is akarunk subtilis jogi fejtegetésekbe bocsátkozni, valjón Schulhof úr mint ügynök jogosítva volt-e ezeket a bérlőktől követelni s elfogadni, vagy pedig hogy ez hivatalnokí minőségében megengedhetlen volt-e. Néhány tényből csak azt akartuk megmutatni, hogy mily kedvezményeket tettek a bérlőknek a szerződések megkötésekor s milyeneket utólagosan. Döntse el maga az olvasó pszichologiai ismeretei segélye mellett, hogy ez engedményeket valjón mi okozhatta. A tény, hogy a hercegi érdekek nem vétettek tekintetbe, hogy a hercegi vagyon mind lényegében mind jövedelmében a legmenthetetlenebb módon tékozlottatott, mindig ugyanaz marad!

J. uradalom.

5 évre évenként 18.000 ft. engedtetett el, — nem tekintve a tetemes irtásokat, melyek különben minden uradalomban engedélyeztettek.

Sz. uradalom.

Itt nem véve számba más engedményeket, különössége miatt csak azt említjük fel, hogy a bérlőnek 28 különféle épület 1546 ft. 30 kr. becsáron engedtetik át, minél malmok 6 ftjával, kocsmák 20 ftjával becsülve s. a. t. fordulnak elő.

Az épületek más része, mely állítólagosan semmit sem ér, a bérlőnek egészen ingyen s minden kezeskedés nélkül adatott át.

A röpirat 16. lapján olvassuk: *A gróf Zichyfőle administratio kezdetekor a hercegi összes vagyon atlagjövedelme évenkénti 791,325 ft. 27 kr. rral volt kimutatva, miből a hercegi szükségletek 259.104 ft. 78 krnyi összegének levonása után kamatfizetésre s az adósságok törlesztésére 532.120 ft. 49 kr. maradt. Ezek azonban oly magas összeget igényeltek, hogy az évenkénti deficit 1,032.216 ft. 10 krból állt.**)

Minden himezés-hámozás nélkül mindezen számokat hibásoknak jelentjük ki, s a kissé homályos és kétértelmű mondatszerkesztés felvilágosítására megjegyezzük, hogy ama kimutatások a gróf Zichyfőle adminisztrationak nem kezdetekor, hanem 1864-diki augusztusban, midőn megszűnte már bizonyos volt, lettek készítve. *And thereby hangs a tale!*

De gróf Zichynek saját szavaira is hivatkozunk, melyeket főntebb véleményezéséből kiemeltünk, hogy t. i. a hercegi uradalmaknak csak egy része maga (és pedig 300.000 hold, így a hercegi birtok $\frac{3}{7}$ -ed része) évenként majdnem 800.000 frt. tiszta jövedelmet szolgáltat.

Az előttünk fekvő hiteles kimutatás szerint a hercegi uradalmaknak tiszta évenkénti pénzátszolgáltatása a főbérlet előtt:

5 évi átlagszámítás szerint (1855—1859) . 1,119.019 frt. 30 krt.
a legutóbbi 2 évi „ (1859—1860) . 1,136.753 frt. 8 krt.
tett.

*) Minden esetre nagy szerénység, hogy a gróf Zichyfőle administratio eredményeit mindég és mindég azokkal hasonlítja össze, melyeket (mint a röpirat a 33. lapon mondja) „egy már közgunynya lett gazdalkodás“ mutat ki.

De mennyire kellene még szerénykedni, miután, mint befogjuk bizonyítani, még az ily gazdalkodás eredményei sem lettek elérve?

A tiszta jövedelem a főbérlet után még akkor is, ha az engedmények által leszállított haszonbér kellőleg befizettetnék, a terhek s kiadások levonása után, melyek azelőtt a tiszta pénzátadáson kívül a hercegi számvevői pénztárak által fedeztettek, a föntebbi összeget nem érné el, hanem csak 1,049.324 ft. 20 krt. ténne, melyből épen úgy, mint a föntebbi összegből lenne a hercegi háztartás, az adósságok kamatosítása és törlesztése fedezendő.

Látni akarjuk most, hogy valljon a haszonbér, leszámítva az engedményeket, befolyt-e, s így a föntebbi 1.049,324 ft. 20 kr. összeg, mely az előbb említett tiszta pénzbeszolgáltatást sem üti meg, el lett-e érve?

A röpirat ezt mondja erről:

„Meg kell azonban jegyezni, hogy a haszonbér gróf Zichy administratiójának egész tartama alatt nagy pontossággal fizettetett be; kivételek igen gyéren fordultak elő. Oly években, mint a minőket az új bérlőknek mindnyárt kikeltetett állaniok, ezen tény mindenestre bizonyossága lehet az elővigyázatnak, mely azok képességére fordított, kötelezettségeiknek teljesítését illetőleg.“ (26. lap.)

Hasonlók mondattak minden haszonbérfizetés határidejénél az ülésekben is a hercegek jelenlétében!!

A föntebbi állítás azonban az igazsághoz közelebb állana a következő változtatásban:

„Gróf Zichynek egész administrációja alatt, az első határidőtől kezdve, a haszonbér a legnagyobb rendetlenségben folyt be. Nehány de nagyon kevés bérlő képez ez alól kivételt.

E tények minden esetre bizonyítékai lehetnek, hogy mily kevés tekintettel voltak a bérlők képességére (s jó akaratára is), elvállalt kötelezettségeik teljesítését illetőleg.“

Itt számoknak akarjuk átengedni a szót, midőn azon összegeket hozzuk fel, melyek a tervezett 1,800.000 ftnyi évi, illetőleg 900.000 frt. félévi haszonbér helyett minden félévi határidő alkalmával és pedig nem az illető lejárat napon, hanem néhány hét alatt befolytak:

1862 május	493.440 ft.
„ november	539.634 „
1863 május	617.541 „
„ november	488.875 „
1864 május	486.564 „
„ november	475.382 „

Abban azonban az olvasó nagyon csalódnék, ha azt hinné, hogy a hiányzó összeg későbbben folyt be. — Épen nem! — Mindenek előtt említendő, hogy a haszonbér az 1,800.000 ft. állítóla-

gos összeget soha sem érte el, hanem minden leengedés előtt csak kevéssel volt több 1.600,000 ftnál; — ehhez jöttek aztán az általában indokolatlan engedmények körülbelől 200.000 fttal.

Az így leszállított haszonbérből a haszonbérlők egy részt szerződési föltételeik alapján vontak le, más részt semmi alapon, mert az administratio, mint Wessely úr tanulmányában egészen helyesen megjegyzi, különféle okokból a bérlőkkel szemközt erélyesen föllépni vagy nem akart, vagy nem birt.

És csak egy nagyon kis rész jött be még utólagosan.

Igy történt, hogy az uradalmak jövedelme alig volt elég a hercegi háztartás s az előbb igen jelentéktelen, de a gróf Zichy-féle administratio alatt roppantul felszaporodott központi kezelési költségek fedezésére, s hogy az összes kamat- és tőkefizetések drága kölcsön-pénzzel tétettek, mit a mindennapi életben annak neveznek, hogy egy kis lyukat bedugnak s nagyobbbat kinyitnak, miről azonban a röpirat az 1. lapon azt mondja, hogy: *„ez gondosan megfontolt s megállapított terv volt, mint lehessen jövőre a hercegi fizetési kötelezettségeket teljesíteni.“*

Ez alkalommal példát akarunk felhozni, hogy mint voltak a gróf Zichy-féle administratio minden, s nevezetesen pénzügyi kimutatásai szerkesztve:

Miklós herceg 1864-diki juniushan kimutatást illetőleg összeállítást követelt a hercegi adósságok 1861. nov. 1-sei állapotáról a jelenlegivel szemközt.

Erre Schulhof főfelügyelő urtól kimutatást kapott, mely szerint az adósság 1861. nov. 1-sején . . . 23,835.574 frt. 77 krból jelenleg . . . 20,095.924 „ 56 „ áll, mely kimutatás szerint tehát az

administratio	3,739.650 frt. 21 krral
-------------------------	-------------------------

csökkentette volna az adósságot, mit Schulhof úr szóval is megerősített.

Miklós herceg, ki azok után, miket a gróf Zichy-féle administratióról másfelől hallott, e kimutatás által meg volt lepetve, azt Bécs első bankárainak és pénzügyi kitünőségeinek terjeszté elő megvizsgálásra s azon egyhangu feleletet nyerte, hogy a kimutatás helytelen.*)

Miklós herceg tehát ennek folytán a központi számvevőséget bizta meg ama kimutatás összeállításával s a következő, kevésbé

*) Itt szelidebb kifejezést helyettesítettünk.

épületes felvilágosítást nyerte: az adósság 1861. nov. 1-sején tett	23,835.574 frt. 77 krt.
az adósság jelenleg*)	29,394.191 „ 85 „
tehát nagyobb	5,558.617 frt 8 krral.

Igy a Schulhof-féle kimutatás, mely azt állítja, hogy az adósság 3,739.650 frt. 21 krral csökkent, csak 9 millióból álló csekélységgel volt hibás.

Ezen a külföldről hozzánk behozott eljárást „a számok csoportosításának“ nevezik.

Lássuk csak, Schulhof úr mint „csoportosítja“ számait:

1861. nov. 1-ei adósság	23,835.574 frt. 77 kr.
Ehhez ujonnan felvétel 6,000.000 frank és	9,600.000 holl. ft.
a kibocsátási áron számítva, s tekintet nélkül az agióra**)	8,274.406 frt. ezüstben
detto más adósság	1,308.312 frt. 50 kr.
összesen	33,418.293 frt. 27 kr.
Törlesztés***) szerzemények****) követelmények †) cselekvő-tőkék ††)	13,322.368 frt. 71 kr.
	20,095.924 frt. 56 kr.

Mi volt tehát Schulhof urnak kimutatása?

Az volt-e, a mit Miklós herczeg kívánt, t. i. az 1861-diki adósságnak az 1864-dikivel való egyszerű összeállítás!

Nem!

Mert az 1864-diki adóssági állapot abban nem is fordul elő.†††)

Talán a jelenlegi (1864-diki) **vagy**on-állapotnak kimutatása volt ez, vagy annak összehasonlítása az 1861-dikivel? Az sem. Mert ezen esetben annak először is az 1861. nov. 1-sei összes cselekvő-vagyont, ez után az e napi adóssági állapotot, s így ez utóbbinak az

*) T. i. 1864. Juniusban, mert jelenleg kisebb.

**) Itt tehát azon összegek vétettek fel, melyek valóban a pénztárba folytak, miből az következik, hogy ha a kölcsön még rosszabb lett volna, s például 2 millióval kevesebb foly be a pénztárba, alól is még két millióval kevesebb, t. i. 18 millió összesítettik.

***) A „pénzfelvétel“ tételénél, hol kisebb számra volt szükség, az agio nem számított, de igen is a „törlesztés“ tételénél, hol nagyobb szám kellett: itt az arannyal való fizetés agióval számított.

****) Ismét a „Subtrahendus“ egyik tényezője s így nem a szerzemények valódi értéke, hanem azoknak szerfelett nagy vétel ára számított fel, miből megint az következik, hogy minél rosszabbak az az drágábbak lettek volna az acquisitiók annál kedvezőbben tűnik fel az alábbi összeg.

†) Ezek között felelte kétes követelmények továbbá a hollandi kölcsönnek a *Société générale de commerce et d'industrie*-nál mint letétek levő részlethitelezvények azok névleges értékében.

††) Vindobona- és németalföldi zálogbank-részvények, stb.

†††) Mintán bebizonyítottuk, hogy a 20,095.924 frt. 56 kr. összeg, melyet annak tartani akartak, azt valóban nem tüntette elő.

előbbeniből való levonása után az 1861-diki nov. 1-sei vagyonállapotot előtüntetni s evvel aztán szinte ekkép az 1864-diki jun. 15-diki valódi vagyonállapotot szembesíteni kellett volna.

A cselekvő vagyonról azonban, (mely főleg a majoratusi uradalmak értékéből áll) nem találunk más adatot, mint hogy ehhez új szerzemények jöttek.

A mivel azonban a majoratus 1861. nov. 1-seje óta apadt, a mennyivel tehát a majoratus-vagyon, annak lényege azóta csökkentett — mindez a kimutatásba nagy bölcsen nem vétetett fel.

Tudjuk azonban, hogy 1861. nov. 1-seje óta a majoratus lényegéből sokkal több elveszett, mint a mennyi az új szerzemények, követelmények és cselekvőtőkék által annak szaporításához hozzájárult.

Sőt e veszteségek egy részeért és pedig az eladott kisebb kir. haszonvételek, ingatlanságok, *fundus instructus*, anyagok s természetbeliek, azután az 1861-diki eladott gabna-, fa-, bortermesztés és gyapjuért, végre a maradványföldek s irtványok a borvám és szőlőtized megváltásaért a pénztárba tetteleg 2,506.731 frt. folyt be. Miért van az, hogy ez összeg s annak hova fordítása a kimutatásban sehol sem fordul elő?

Tehát épen nem sokat, hanem inkább keveset állítunk, midőn azt mondjuk, hogy miután a központi számvevőség kimutatása szerint az adósság 1861. nov. 1-jén . . . 23,835.574 frtot. 77 krt. 1864. jun. 1-jén pedig . . . 29,394.191 „ 85 „ tett, az administratio azt tetteleg . . . 5,558.617 f-rt. 8 krral szaporította, minthogy a mit nem ismételhetünk eléggé, ebből a szerzeményeket, a követelményeket, (ezekhez számítva a hollandi kölcsön még hátralevő részét is) és a cselekvő tőkéket nem szabad levonni, mert a majoratus más oldalon értékben s lényegben sokkal többet vesztett.

S most még egyszer kérdezzük, mi volt a Schulhof-féle kimutatás? Számok csoportosítása!

Olvassuk továbbá: „*Gróf Zichy, ki fáradhatlanul gondoskodott arról, hogy a rábizott vagyont kímélje, e törekvése legteljesb bizonyítékát az által szolgáltatá, hogy igen jelentékeny hercegi váltó-adósságért girója által kezességet vállalt s mellesleg legyen megjegyezve, még ez óráig is azért lekötve van.*“

E pontnál néhány megjegyzést kell tennünk:

1) hogy ezen 300.000 frt. váltó-adósság amaz 500.000 frt. egy része volt, mely (mint ezt a 27-ik lapon láttuk) az ireghi uradalom megvételére köttetett 1862-ben;

2) hogy a gróf Zichy-féle administratió, bár időközben a 6,600.000 frt., nagy holland kölcsönt kötötte meg, két egész éven át nem volt oly helyzetben, hogy ez adósságot törlesztthesse, mi e kölcsön termékenytelenségének és czélja elhibázásának bizonyítéka.

3) hogy gróf Zichy, midőn az administratiót Miklós herczegnek átadta, annak kinyilatkoztatá, miszerint a legközelebbi szükségletek fedezésére legalább 1 1/2 millió frtra van szüksége, melynek megszerzését még magára vállalja, valamint a 300.000 frt. prolongatióját a hitelintézetnél;

4) hogy gróf Zichy nem csak a megígért 1 1/2 milliót nem szerezte meg, hanem midőn a nevezett váltókra prolongatiói giróját kellett adnia, ezt csak úgy tette, hogy ez összegért részint a herczeg cselekvő követeléseit adattak át neki biztosítécul, sőt még az illető kötelezvények is kézizálogul, továbbá néhány uradalom haszonbér részlete utalványoztatott s a bérlőket erről értesíteni kellett; minderről pedig szigorú, minden külséggel ellátott és mind két herczeg által aláírt biztosítási okmányt követelt és kapott;

5) Itt még egy ténytet akarunk megemlíteni, mely ezen ügygyel ugyan nem egyenes és lényeges, hanem véletlen. (?) összekötetésben áll:

1864-ben Schulhof és Wirkner urak a kapuvári uradalomnak eddigi közös bérletét megoszták s valamint e phisicai felosztás elismerését, úgy solidaritásuktól való fölmentést kértek a hercegektől; ez azonban csak a majoratus birtokosa, herczeg Eszterházy Pál által lett helybenhagyva, míg Miklós herczeg a folytonos kérelmek és folyamodások daczára aláírását megtagadá.

Az említett biztosítási okmányba most egy mondat ékeltetett be, melyben a nevezett fölosztási megegyezés megemlíttetik, miáltal Miklós herczeg mint együttes aláíró helybenhagyását tudta s akaratára ellenére megadta: „*Naturam expellas furca!*“ kiálthatni föl minden érdekeltet illetőleg!

A 27. lapon így szól a röpirat: „*Két más bérlet**), különösen előnyösnek mondatott a bérlők s különösen hátrányosnak a hercegi bérbeadóra nézve. Ha a német-kereszturi és lákompaki uradalmak bérlőknek valóban nevezetes hasznót hajtottak, ez részint a nagy pénzzerőn alapszik, melyet ez urak ama birtokok kezelésére fordíthat-

*) E két bérlet alatt nem értendők a kereszturi és lákompaki uradalmak, hanem az egyik a kereszturi. lákompaki, kaboldi, szarvkői, pecsenyédi és schwarzenbachi hat uradalmat tartalmazza, a másik a röpirat legközelebbi fejezetében megbeszélt kapuvári bérlet.

nak, részint oly körülményen, melyet már előbb említettünk meg. A majoratus örököse követelte, hogy az erdőterület egy része, t. i. a lajtha-erdő visszavétesse, miszerint abban a vadászatot élvezhesse, s ezen, a bérlőknek kevés hasznot hajtó területért nem kevesebb, mint 30.000 frt. engedményt tett.

Midőn a röpiratban azt állítják, hogy az előbbi főbérlet azért hajt oly nevezetes hasznot, mert a bérlők ama birtok kezelésére nagy pénzerőt fordítanak, ez ismét amaz koholmányok egyike, melyek mind mennyiségük mind minőségük tekintetéből a röpirat beavatott olvasójára okvetlen meglepő hatást tesznek. — Amaz uradalom bérlői ugyanis az erdő s egy köszénbánya kivételével (nem követve az administráció nemzetgazdászati elveit), az uradalmak többi részeit mind, megfelelő kisebb részletekben albérlőknek adták át és így azok nem csak nem nagy, de általában semmi pénzerőt sem igényelnek.

Mi a másik állítást illeti, hogy a majoratus örököse, Miklós herczeg, a lajtha-erdőért a bérlőknek, hogy ott vadászhaszon 30.000 frtot engedett, mely állítás a 14. lapon is előfordul: „*miután a lajtha-hegységnél egy nagy jószágterület kedvezőleg adatott haszonbérbe, a bérlőknek 29 évi hosszú bérleti időre évenként 30.000 frt. engedtetett le, csak azért, hogy egy ott fekvő vadászterület korlátlan urai maradhassanak*“ ez állítás részben ferdtésen, részben koholmányon alapszik.

Miklós herczeg az uradalmak **bérbeadása előtt** kifejezte ugyan óhaját, hogy a családnak a Kismartonból élvezni szokott vadászat föntartassék, s föltehetette, hogy az administráció, ha ez óhajt teljesíti, a helyet ismerő hivatalnokoktól meg is szerzi a fölvilágosítást, hogy a Kismarton körül fekvő s közvetlenül ezzel határos uradalmak közül, melyikhez tartoznak amaz erdőrészek, melyben a kívánt vadászat megszokott tartatni. Az administráció azonban ezt fölöslegesnek hitte, minden további kérdezősködés nélkül a Kismartoni erdőket tartá fönn vadászatra, s a körülöttük fekvő összes erdőket haszonbérbe adta. Utólagosan kitünt, hogy maga az administráció lőtt bakot e vadászati ügyben mert a Kismartoni vadászat a határos szarvkői uradalomhoz tartozó erdőkben gyakoroltatott.

Hogy e hibát az administráció aztán jóvá tegye, a szarvkői erdőket a vadászattal együtt (tehát nemcsak a vadászatot) a szarvkői főbérlettől 30.000 frtért visszaváltá, s azokat aztán, kizárva, a fentartott vadászatot s hozzácsatolva a fölöslegesen visszatartott, nem jelentékeny Kismartoni erdőket s a Kismartoni állatkertet, új bérlőknek évenkénti 43.000 frtért adta haszonbérbe.

Ebből tehát kitűnik, hogy a szarvkői bérlőnek leengedett 30.000 frtból legalább egy nagy rész az új 43.000 frtnyi haszonbérből a hercegi pénztárba ismét befolyt; másodszer, hogy, ha ebből kár támadt, azt a gróf Zichyféle administráció csak magának tulajdoníthatja; végül harmadszor, hogy a hercegek a Kismartoni állatkertet feláldozták, a mint minden megszorítást eltűrték volna és eltűrték, a mit a gróf Zichyféle administráció tőlük csak követelt, vagy követelt volna.

E megszorítások azonban nem úgy követeltettek, mint azt a röpiratban elakarnák hitetni. Ellenkezőleg e fölemelt apanage-ok s más helyben hagyott fényűzési kiadásoknak a hercegeket meg kellett erősíteniük a már rájuk tukmált meggyőződésben a jó időkről, melyek bekövetkeztek s a még jobbakról, melyek jőni fognak!

A 14-ik lapon megtudjuk, *hogy az administráció a nagy stílusban fűntartott kismartoni és eszterházi parkokat nem szüntette meg.*

Epen most láttuk, hogy a kismartoni állatkert haszonbérbe adatott, s a mi az eszterházi parkot (tulajdonkép szintén állatkertet) illeti, a dolog így áll:

E kert 541 hold, 838 □ öl terjedelmű és kőfallal van körítve. Mindenek előtt az ottani főbérlőnek a leghátulsó részben 200 hold, később a határos 226 hold 952 □ öl is írtásra és szántófölddé való átváltoztatásra adatott át s végül a fennmaradt 114 hold 1486 □ öl, **a fasorok és a 16 hold 1506 □ ölnyi előcsoportozat kivételével** (melyre a szemközt levő kastély ablakai és terrászáról nyílik a kilátás) a bérlőnek részletenkénti letarolásra átengedtetett.

Igy a majoratus tulajdonosának, ki a vadásatról már lemondott s így az eszterházi kastély netaláni meglátogatása alkalmakor ugyanis csak a kilátásban gyönyörködött volna, ez élvezet fűntartatott, míg a hátulsó úgy sem látható erdőrészek anyagiabb célra fordítottak. *Utile dulci!**)

Ugyanitt mondatik: „Az administráció elhatározta, hogy az ozorai hercegi ménes, miután ahhoz még 40 (400-nak kellene lennie) hold föld csatoltatott, maga tartsa fűnn magát. Vele ellentétben azonban úgy tetszett e ménest kezelni, hogy az évenként 25.000 forint kiadást igényelt.“

*) Kinek nem jutnak itt eszébe a festett falvak és mezők, melyeket a genialis Potemkin állíttatott föl, midőn II. Katalint az általa igazgatott tartományokon át tett körútjában kísérté? — Az eszterházi erdő-decoratio bizonyítja, hogy a világtörténet nem tanulmányoztatik haszon nélkül!

Erre megjegyzendő, hogy gróf Zichy korlátlan administratívája alatt, mint már a bevezetésben ki lett mutatva, senkinek sem volt rendelkezési joga, mint egyedül gróf Zichynek, s hogy továbbá a ménes deficitje nem évenként, hanem a gróf Zichyféle administratív egész tartama alatt 25.000 forintot tett ki.

A *fundus instructus* eladásáról a röpirat következőleg szól:

„A *fundus instructus* illetőleg, mely állítólagosan értékén alul engedtetett át a bérlőknek, minden esetre igaz, hogy azt a hercegi hivatalnokok 1,200.000 forintra becsülték. De kissé merész állítás lenne, ebből bizonyossággal azt következtetni, hogy tékozlásnak kellett lennie, ha amaz értékén alul adatott el. A *fundus instructus* részint kevésbé használható szántóvető eszközökből, részint relatív igen csekély számú igaz marhákból állott, legtöbbször azonban birkákból, melyek ugyan igen finom gyapjút szolgáltatottak, hanem átlagos számítással alig $\frac{3}{4}$ fontot. Sok uradalomban elszórva, mind mennyiség, mind minőség tekintetében elégséges nem lévén, a bérlőket nem lehetett arra kötelezni, hogy azt a bérletidő letelte után természetben adják vissza. El kellett tehát külön külön alkudozások által a különféle bérlőknek adni, minél nagyobb árt egyáltalában nem lehetett elérni, mint a milyen el lett érve.“ (29. lap.)

Erre mindenekelőtt azt kell megjegyeznünk, hogy az egész *fundus instructus* (a marhák, készletek, anyagok és természetbeliek a hercegi tisztartóságok által nem 1,200.000 forint, hanem majdnem 2 $\frac{1}{2}$ millióra becsültetett. Különben a gróf Zichy véleményezésének (a 6. lapon) idézett helyére hivatkozunk, mely szerint a hercegi uradalmak legnagyobb s legértékesebb része „a szükséges beruházások igen lényeges részével már el van látva,“ hivatkozunk végre a *fundus instructus* eladásáról már előbb felhozott tényekre.

A 34. lapon a következőt tudjuk meg:

„A pillanatban, midőn a gyanu első lehellete mozdult meg az adminisztráció ellen, ő (gróf Zichy) a hercegi ház fejéhez azon sürgetős kéréssel fordult, hogy eljárása megvizsgálására becsületbeli bíróságot alakítsa.“

Azt hisszük, hogyha szemrehányások vagy pedig gyanúsítások történtek, azok nem illették a „grófot“, hanem a felelős vagyongörnyőt.

De meg kell vallanunk, hogy még sohasem hallottuk, miszerint egy ügyletkezelés gondnoka eljárását becsületbeli bíróság által bíraltatja meg, s annak számol be. *)

Illetéktelen véleményünk szerint valamely gondnokság s az ez által követett eljárás még mindég a rendes törvényszékekhez tartozik, s csak ha a számadás megtörtént, rendben találtatott, s a gondnok a rendes ügyvitelt illetőleg fölmentetett, csak akkor, ha épen kedve van hozzá, „becsületbeli bíróság által nyomathat pecsétet a bizonyítványra, miszerint eljárása szennytelen volt.“ (34. lap.)

Mindezen részletek után halljuk csak, hogy mit beszéltek a közönségnek a feladatról, melyet a gróf Zichyféle administratió magának kitűzött:

„A (gróf Zichy-administratió) feladata nehéz volt. Határozottan kellett szakítania oly rendszerrel, mely mindenfelől csak sikertelenséget mutathatott fel. Az eddig jövedelmezetlen gazdálkodási rendszert meg kellett javítani s az adósságot nyomasztó jellegétől megszabadítani.“

„Az új, ugynevezett Zichyféle administratiói korszak számára zsinórmértékül a következő pontok követettek:

1) A fundus instructusból azon tárgyak kiválasztása és eladása, melyek vagy semmit sem jövedelmeztek, vagy még veszteséggel is jártak, melyeknek eladása által tehát a kezelés megkönnyebbitetik s a jobb birtokállapot jövedelmezőbb lesz.

2) Az eddigi öngazdálkodásnak a jónak bebizonyult angol haszonbérleti rendszerre való átalakítása, mi által az első években nemcsak a jövedelem kétszer annyinál többre, t. i. 791.325 ftról, 1,686.400 ftra emelkedett, míg mellekesen a herczeg helyzetére nézve azon különösen kellemes előny támadt, hogy a pénztárak minden prolongatiói költségek nélkül egyszerre megteltek, miután a bérlők köteleztetve voltak a haszonbért a cautióval együtt előre befizetni.

3) A felmondható adósságok évi törlesztésekbe való átváltoztatása, 20-, 30- s 40 évi részletekkel, melyeket annál könnyebben lehetett megtartani, miután az új bérleti rendszer, bár a herczegi érvjáradék felemeltetett, elég eszközt nyújtott, hogy a létesült bevételek többletéből fedeztessék a lassankénti törlesztés. Az alapok, melyek ez átalakítási eljárás valóstítására szolgáltak, kölcsönök által Holland- meg Belgium-

*) Ez elv elfogadásából az összes hivatalok újraszervezésének kellene következnie; a legfelsőbb ellenőrzési hatóságot meg kellene szüntetni, s helyébe legfelsőbb becsületbeli bíróságot felállítani. — A kezelési számadások, s az ebből keletkező perek ezután már nem a rendes bíróságok elé tartoznának, hanem külön becsületbeli bíróságokat kellene felállítani mind a polgári- mind a büntenyítő ügyekben.

ből szereztettek be, s ezek oly műveletek, melyeket a költségesség banalis szemrehányásával gondolhattak illetni, melyek azonban tetteleg az észszerű, lassankénti és biztosított adósság törlesztés talapjait képezik.“

S működése **eredményéről.**

„Ha a három évi, az 1861. juniustól, 1864 oct. végeig terjedő administráció működését egybe foglaljuk, kitűnik, hogy a hercegi birtokállapotból a veszteséget hozó tárgyak kiválasztva s eladva lettek, az ebből befolyt 1,200.000 ft. vételár az adósság törlesztésére fordítva, az üngazdálkodásból az észszerű bérrendszerre való áttérés által az évenkénti jövedelem 750.000 ftról 1,686.000 ftra emelkedett, a felmondható adósságoknak évi törlesztésekre való átváltoztatása által a legnyomasztóbb zavarok elkerültettek s a költséges prolongatiók el-mellőztettek, ez évi törlesztések a rendszeres bevételi többlet által biztosítva látszottak, a régi adósság-tömegből 8 milliónál több törlesztetett, a hercegi birtok új jószágok megvétele által nagyobbított s a hercegi pénztárak egyidejűleg gazdagon ellátottak.“

A gróf Zichyféle administráció védelmezésében egyáltalában sajátságos rendszer követetik.

Összes eljárása szintugy a részleteket, mint az eredményt illetőleg sikerült, fényes, következményteljesnek állítatik oda, részint bizonyíték nélkül, részint elferditett vagy teljesen alaptalan tények nyomán.

Az állított tények, s az ebből vont következtetések helytelensége és megezáfolhatósága öntudatában azonban az esetre előkészülnek s az által hiszik magukat biztosíthatni, hogy **szintugy bizonyíték nélkül** azt állítják, „hogy ha az, a mit a gróf Zichyféle administráció tett és elért, rossz volt, ennek oka az, hogy nem lehetett jót elérni.“

Mig az egyik lapon a szerződések szerkesztését kifogástalannak mondják, a másikon így szólnak: „hibákat vetettek szemére, (a gróf Zichyféle administrációnak) melyek a haszonbérszerződések szerkesztésénél követettek el. Ha ilyesmi előfordulnak, oly okok miatt, melyeket már előbb megjelöltünk, azok nem terhelik gróf Zichyt.“

Mig a szerződések materialis tartalmát illetőleg még valami dicséretet is róvnak fel maguknak, midőn mondják: „De minden haszonbéri szerződésben a legfontosabb kikötések a hercegi vagyon javára tétettek, s hogy ez történt, egyedül gr. Zichy administrációjának érdeme“ (25 lap) a másik lapon ez foglaltatik: „Az administrációnak a bérlőkkel ide-oda kellett alkudoznia, a feltételeket,

„megegyeztetnie“ nem „dictálnia“ s a legjobbakkal beérni, melyek egyáltalában létesíthetők voltak *) (24. lap).

Mig az egyik lapon a 29. évi bérbeadás a nemzetgazdasági- s pénzügyi politika non plus ultrájának dicsőítettik, a másikon így szólnak: „Azon jámbor óhaj is kifejeztetett, hogy a jószágok 29. évnél rövidebb időre adassanak haszonbérbe, és pedig oly módon jelentetett ez ki, mintha az administratiónak csak akarnia kellett volna, s ez óhaj azonnal teljesül, mintha a hercegi érdekeknek csak elhanyagolása lett volna az, hogy a haszonbérletek ideje nem 10. vagy 12. év tartamára állapítatott meg“ (24. lap.)

Mig mindenfelé kikürtöltetett, hogy gróf Zichy administratiójának első ténye a jónak bebizonyult angol bérleti rendszer behozatala volt, ön magukat czáfolják meg, miután az állítás alaptalansága kiderítettett, midőn így szólnak: „oly személyek, kik harangozni hallottak, de nem tudják, hogy hol, azt akarják tudni, hogy az angol haszonbér-rendszert kellett volna követni s angol bérlő-osztályt életbe léptetni.“ (22 lap.). Itt gróf Zichy véleményezésének azon helyére emlékeztetünk, melyet e czélból idéztünk (lásd a 6 lapot.)

Mig az egyik lapon a *fundus instructus* előnyös eladása állítatik, a másikon így szólnak: „Azt (a *fundus instructus*) így külön alku útján kellett a különféle bérlőknek eladni, minél magasb ár, mint a mi fizetve lett, egyáltalában nem volt elérhető.“ (29. lap.)

Mig fitymáló hányavetiséggel állítják, hogy a hollandi kölcsön, mely „a költségesség banalis szemrehányásával illetetett“ nem is volt oly kedvezőtlen, a 8-dik lapon így szólnak: „A legutóbbi hercegi kölcsön, mely a németalföldi bankkal kötöttetett, távol volt attól, hogy előnyösnek lenne nevezhető; de a legelőnyösebb volt, melyet csak meg lehetett kötni, s azt meg kellett kötni, mert absolut szükségesség parancsolta ezt.“

Az összes áldásteljes administrációról pedig, melynek dicsőítését tűzte ki feladatul a röpirat, ez mondatik: „Ha valamely égő ház tulajdonosa segélyül hívja szomszédját, s az, minden erejének felhasználása mellett hirczolja a vizet a nélkül, hogy fáradozása által a tüzet elolthatná, nem lenne-e a legméltánytalanabb háladatlanság, ha gyaláznók azt, ki a szükségben szívesen segített volna, s rá akarnók fogni, hogy ő okozta a tűzvészt?“ (5 lap.) Továbbá: „A legtöbb szemrehányás: mely a Zichyféle administratiónak egyáltalában tétetik, azon könnyelmű föltevésen alapszik, hogy önkényétől függött a birtokok bérbeadásánál vagy a pénz szerzésénél tetszés szerinti föltételeket

*) Ha a szerződéseket olvassuk, az ellenkezőről győződünk meg; hogy i. i. azok nem voltak megegyeztetve, hanem dictálva - de a bérlők által!

tenni, s hogy a másik félnek meg kellett hajolnia végzései előtt.“ (24. lap.)

S végre az egésznek quintessenciájául: „*A mint történt, az volt a legjobb, a mit a körülmények között tenni lehetett.*“ (33 lap.) *)

S most mutassunk be kis virágfuzért a frázisokból, melyek a kedves röpiraton átkigyódnak, s annak sajátságos illatot adnak:

„1864-diki novemberben azonban Miklós herceg a majoratus örököse vette át háza ügyeinek kezelését gróf Zichy kezeiből, s 9 hó múlva bekövetkezett a katastropha, melyet állandón elmellőzöttnek lehetett volna tekinteni. (3. lap.)

Hogyha gróf Zichy kezelésének ideje alatt, mint valóban megtörtént, nem is sikerült volna a fenyegető pénzügyi romlást a herceg Eszterházy háztól elfordítani. . .“ (4. lap.)

A pusztító vész, mely a herceg Eszterházyak vagyonába belekapott, gróf Zichy sikerteljes fáradozásai által kilencz tizedrészben valóban elfojtatott.“ (5. lap.)

„Gróf Zichy, fáradhatlanul arról gondoskodva, hogy a rábizott vagyont kímélje . . .“ (7. lap.)

„Gróf Zichy administratióját oly alapelvek vezérlék, melyek a fizetés felfüggesztésével, mi most bekövetkezett, teljes ellentétben voltak.“ (11. lap.)

„Gróf Zichy azt hitte, hogy a kezelés átvételével együtt azon kötelezettséget is átvállalta, mely a becsületes adósra sulyosodik, hogy minden erejével törekedjék hitelezőjét kielégíteni.“ (12. lap.)

„Nem tudta közönyösen elnézni azon zavart, melynek a hitelezők kilettek volna téve, ha áldozatoktól félénk visszariadás által, ha tett-és eszmenélküli odaadás, vagy kényelmes fölhagyás útján a hercegi ügyek kibonyolításuk eszközzésére zárgondnok kezei közé engedtetnének.“

*) *Tout est pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles. Voltaire. Candide.*

„Zichy gróf nem téveszté szem elől azt se, hogy az Eszterházy-féle vagyon kezelése valamivel magasb jelentőségű egy magán ügynél. E nagy ház pénzügyileg nem bukhatandott meg a nélkül, hogy az összes magyar nagy birtokosságnak eddig élvezett hitelét s bizalmát komolyan ne kompromittálná.“ (21. old.)

„Az (t. i. a gróf Zichy-féle administratió) további fenmaradása esetében még többet eredményezett volna: a hercegi család jólétének visszaállítását.*) Mert oly óriási kezelésnél, mint e nagy vagyoné, egy kedvezőtlen körülmény, egy rossz esztendő, egy átmenetileg magas kamatláb, egy hátrányos föltét,**) melylyel egy kölcsön köttetett, pusztítólag vagy épen tönkretevőleg nem hathatott volna a nagy egészre. Jöttek kedvező***) esetek is közbe, melyek a kedvezőtleneket egyensúlyozák.“ (31. old.)

„A Zichy-féle igazgatás kezdett rendet hozni be a chaosba Ha valaki szemére akarja hányni, hogy egy példátlanul fölforgatott gazdaságból, mely itt ember emlékezete óta uralkodott, pillanat alatt minta-gazdaságot nem tudott csinálni, az oly méltányos volna, mint a ki a mexikói császárnak szemére lobbantaná, mért nem bírja országa belügyeit úgy rendben tartani, mint a franczia császár a magáét.“ (32. old.)

„Ki tüzet olt, nem kaphat szemrehányást azért, ha az ehhez szükségelt vízzel egyebet elpusztítani kénytelen. — Nem hozatik föl annak, ki az áradó folyam elől embert, állatot s jószágokat akar megmenteni, vétkül, hogy egy szekér tul lett terhelve, hogy egy fogat eldőlt, vagy valamely holmi hátrahagyott. — A veszély perczében elv: kockáztatni a kisebbet, a nagyobb megmentésére.“†) „Ha Zichy gróf nem 4,

*) Az olvasóra kell bízunk, hogy az eddig hallottak után, az ide illő substitutiót maga formulázza.

**) Ez való; de hát csupa kedvezőtlen körülmények, csupa rossz évek, csupa magas kamatláb és csupa hátrányos föltételek mellett, mint ez valóban így is volt?

***) Óvassanak meg jövőre az Eszterházyak ily kedvező eseteiktől. — Még egy ily diadal — mondá Pyrrhus — és elvagyok veszve.

†) Ez látszott Miklós herceget is vezérelni, midőn az igazgatást Zichy gróftól minden áron elvenni és csupán addig ideiglenesen megtartani akarta, míg azt (a veszély pillanatában még nem tudván melyiknek) egy administratornak, gondnokságnak vagy zárgondnoknak átadandná.

Igy szokta az égő ház tulajdonosa — hogy a röpiratnak annyira elkoptatott hasonlatával éljünk — a legdrágább törékeny dolgokat, órákat, vázákat stb. az ablakon kidobni! Valjon sértetlenül fognak-e lejutni, maga sem hiszi, de azt bizonyosan tudja, hogy eddigi helyükön okvetlenül elvesznének.

Ezt s nem egyebet akart Miklós herceg. — Mert ha általában véve nem is jutott eszébe igazgatási képesség tekintetében megmérkőzni Zichy gróffal (pedig nem kell ahhoz szerénytelenség) — még sem lehetett, s nem is volt képességéről oly véleményben, hogy

de 10 év előtt hivatott volna meg tisztére, midőn a földtehermentesítés még nem vétetett foganatba s nem pazaroltatott el folytonos rossz gazdálkodás által — bizonyára még gyorsabb *) s kedvezőbb eredményt mutathatott volna föl. A mint történt az volt a legjobb a mit a körülmények közt tenni lehetett.“ (33. old.)

Foglaljuk most **mi** össze a gróf Zichyféle igazgatási 3 éves időszaknak tevékenységét s tekintsük meg az eredményt.

Behozatott egyelvileg hamis és elhibázott, kivitelében pedig tökéletesen véstteljes főbérrendszer, mely által a majoratusnak lényege (épületek, földek, erdők) veszélyezve, s csakugyan tetemesen megcsonkítva is lett; **) a jövedelmek pedig, ha névleges számukban megfelelőeknek is vétetnének, valóságban különféle szerződési föltételek által nagyban megrövidítettek s még ezen redukált minőségükben is igen bizonytalanok s 29 éven általi emelkedésre tökéletesen képtelenek.

Egyetlen bérlő sem létezik, kivel a legnagyobb engedélyzések s concessiók daczára, még most is nem fordulna elő mindenféle veszekedés, differentia, sőt porlekedés is és ezek folytán tetemes **bérlővonások.** ***)

A bérlők egy részénél, kik már néhány határidő óta bérüket be nem fizették, két rossz közt szabadon áll most a választás: vagy

hihette volna, miszerint egy igazgatást oly állapotban — mint azt Zichy gróftól átvette — tudna tovább vezetni.

E föladatot, ha egyáltalán kivethetőnek, még jóval előbb sem mint valódi föladata kiviteléhez fogott, őriásinak s erejét tetemesen fölülmulónak kiismerte s ezt többször ki is nyilatkoztatta. Hogy pedig Miklós herczeg valódi föladatába az illő erélylyel kapott, megmutatja az eredmény, hogy a mit akart (sem többet sem kevesebbet) azt ki is vitte, daczára annak, hogy ellene az önvédelmet a legnagyobb makacssággal s minden hatalmukban álló eszközökkel ellenezték.

*) Meg vagyunk győződve; eredményeinek gyorsaságáról elégséges próbát adott.

**) Miként történhetett, az anyagnak ily kevesbülése, a nélkül, hogy valamely oldalról fölszólalás történt volna, következőben találja alapját: Rövid idővel Zichy grófnak teljhatalmu administratorrá történt kinevezése előtt az 1860. évi oct. 20-ról kelt legf. pártens értelmében Magyarországnak az osztr. polg. törv. könyv hatályon kívül léptetett s miután magyar törvény szerint hitbizományi gondnokság nem létezik, Zichy gróf minden oldalra korlátlanul működhetett. De midőn az 1862. évi nov. 9-ről kelt törvénnyel az osztr. törvényeknek a hitbizományokra vonatkozó határozmányai újra behozattak, Zichy grófnak kötelessége lett volna, hitbizományi gondnok kinevezéseért folyamodni, de ő jobbnak vélte, 1860-ban megszűnt hitbiz. gondnoki minőségét saját magában föltámasztani, mely két egymást kizáró tisztnek összesítése által ő a tulajdon igazgatását ellenőrizte, vagyis a törvény által a hitbizományi létegenk csorbítatlan föntartására elrendelt ellenőrzés, és minden netáni tulkapások ellen irányult fölszólamlás lehetlenné és így igazgatása ismét mindenfelé korlátlanná lett.

***) A bérszerződésekben hiányzik a minden ily szerződésnél legelső s leglényegesebb pont, hogy t. i. a bér a bérheadónak pontosan és föltétlenül fizetessék. Ebből aztán következtethet kiki a többire is!

a jószágban hagyván őket a régibb veszteségeket ujakkal toldani, vagy pedig beletalálni magát a kikerülhetetlenbe s a bérben és fundus instructusban szenvedett eddigi veszteségeket elszenvedni. — S ha a kisebb rosz választatnék, s ezen uradalmak visszavétetnének, pusztán, minden fölszerelés nélkül tulajdonilag nem volnának igazgathatók, miután a herczeg körülményei azok fölszerelését jelenleg meg nem engedik s ily állapotban egykönnyen s kedvező föltételekkel újra bérbe sem adhatók. —

Előfordul azonban még az is, hogy a bérlők szerződésük alapján a jószágok tetemes részeit albérletbe adták, biztosítékokat, sőt több évi bérelőleget is fölvettek, terményüket, gyapjüket s a t. több évre már előre eladák s azok árát szinte fölvevék.

Mily kilátás a jövőbe!

Ezenfelül minden a legnagyobb zavar és rendetlenségben volt. Műszaki osztály (technische Abtheilung) nem létezett s így nem is létezett összeállítása vagy éppen nyilvántartása a jószágszabályozások, megváltások, vételek s eladások által örökös mozgásban levő vagyonnak. *)

Nem létezett sem ügyrendtartás, sem a szakok fölosztása.

Mindenki dolgozhatott kénye kedve szerint, anélkül, hogy felelősséggel tartozott volna valakinek. Előfordult aztán, hogy jöttek, kik megvett reálításokért s a t. pénzt hoztak a pénztárba a nélkül, hogy azzal előjegyzés végett valami közöltetett volna; mások meg pénzt kértek, levonásokat tettek s a t. oly írásbeli vagy éppen szóbeli egyezkedések alapján, melyekről a pénztár mitsem tudott s a t.

Mindezek folytán egészen lehetetlen volt csak megközelítő valószínűséggel is kipuhatolni:

1. Mennyivel növekedett vagy apadt a vagyon a jószág rendezés által, noha ez nagyfontosságu azon körülménynél fogva is,

*) Hihetlennnek látszik, hogy legujabb időben, midőn a jószágai állapotnak egybeállítása lett elrendelve (mely természetesen a legtöbb uradalomnál alig megközelítőleg helyes adatokat mutatott föl) a bajorországi Edelstettenféle uradalomról e megjegyzést kelle fölvenni: „F. erdészeti tanácsos bemondása szerint az uradalom körülbelül ennyi hold erdőből s ennyi hold egyéb földből állhat.“

Ezenkívül az egész igazgatósági irodában nem volt egyéb fölvilágosítás található. Az említett F. tanácsos pedig nem birt egyéb alappal adataihoz, minthogy néhány éve azon uradalomba küldetve lévén, emlékszik, hogy ott beszélgetés közben történetesen azon megközelítő számokat hallá. Így hoznak merész világhajósok megközelítő közleményeket a nagy oceanban fölfödözött szigetek kiterjedéséről.

Midőn a gróf Zichyféle administráció leléptekor Miklós herczegnek csak üres pénztárakat s a legrövidebb idő alatt esedékes fizetéseket hagyott hátra s az utóbbi kényszerülve volt kölcsönt venni föl két kisebb uradalomra, kitűnt, hogy mindegyik meglevő térkimutatás a másiktól az összes kiterjedés egy harmadáig különbözött. Nem maradt tehát egyéb hátra, mint két hivatalnokot kiküldeni a helyszínére, hogy a kérdéses uradalmak területét kipuhatolván, azt megállapítsák.

hogy a bérlő a növekvésért bértöbbletet fizetni köteles, az apadásért pedig kárpótlást követelhet; *)

2. Mily tárgyak és szolgálmányok lettek megváltva?

3. Mily összegeknek kell ezért a hercegi pénztárba folyni s mily határidőkben?

4. Mi folyt be valóban s mi lesz mint hátralékban maradt behajtandó s a t.?

Ilyen volt a gróf Zichyfélé jószágigazgatás!!!

S most tekintsük meg annak második részét: a **pénzügyigazgatást.**

Zichy gróf, mint azt javallatában elismeri, a majoratust több mint 1 millio ftnyi tiszta jövedelemmel s 23 millio ftnyi adóssági teherrel vette át, melynek csak igen kis része volt néhány nem magyar uradalomra betáblázva, a magyar uradalmak pedig egészen tehermentesek voltak.

Jelenleg a haszonbér névlegesen $\frac{1}{3}$ -dal magasb, tényleg alig $\frac{1}{4}$ -del, sőt a tiszta jövedelem a kezelési költségek levonása után még csekélyebb.

A jelenlegi adósság legnagyobb része, néhány millió kivételével az összes birtokra van betáblázva.

A legközelebbi 5 év összes bevétele nem csak a jövedelemben, hanem az eladások és megváltásokért fizetendő összegekkel együtt koránsem volt elegendő ugyan ezen időszak szükségleteire, s ha az összes tervezett bevételek be is folytak, 4 millió volt a deficit, ha pedig nem, mint a körülmények s a mult szerint bizonyossággal föl lehet tenni, 6 milliónál több.

Honnan vette volna ezt gróf Zichy, mint tartóztatja fel a fizetések felfüggesztését?

Ujabb költsön felvétele, — bár ez is csak ideiglenes mentő eszköz lett volna, melynek szomorú következményei később kétszeresen érezhetők, — azon körülménynél fogva, hogy az egész vagyon, néhány jelentéktelen tárgyon kívül meg volt terhelve, törvény szerint, sőt tetteleg is lehetetlen volt.

Nem maradt tehát más hátra, mint **az eladás!**

S ez volt gróf Zichy adminisztrációjának titkos büvszere!

*) Ez maga is okot szolgáltat számtalan veszekedés és pörlekedésre, hacsak ugy nem lenne ezután is, mint a gróf Zichyfélé kezelés idejében, midőn a tagosítási növekvésért többlet nem lett fizetve, de az apadásért elengedések történtek.

Az edelstetteni uradalommal akarták a sort megkezdeni, miután azt, mint a röpirat 14. lapján olvasható, 400.000 frt. tervezték eladni!

De Edelstetten a gróf Zichy administrációjának lett Rubiconja! Itt ugyan is a herczegek s különösen Miklós herczeg határozott veto-t mondtak.

A röpiratban e közben azt olvassuk, hogy ez uradalmat, melynek 7000 frt. a tiszta jövedelme, 400.000 frtért, tehát igen jól lehetett volna eladni. De eltekintve attól, hogy a gróf Zichy-administráció haszonbér jövedelmei nem alkalmasak arra, hogy valamely uradalom eladási értékének kiszámításánál alapul szolgálhassanak, e 7000 frt. jövedelmet részletesebben akarjuk megtekinteni.

Az edelstetteni uradalom 14.000 frtért volt haszonbérbe adva. Egy pótczikkben a bérlőnek az ott lekötött földtehermentesítési kötelezvények haszonélvezete s más cselekvőtőkék kamatai is megengedettek, melyek összesen 7000 frtot tesznek.

Hallotta-e azt valaki valaha, hogy kész pénz vagy földtehermentesítési kötelezvény haszonbérbe adatik!

Ez által az Edelstetten-féle uradalom jövedelme, melynek a bérösszeg által 14.000 frtot, kamat által pedig 7000 frtot s így összesen 21.000 frtot kellene képeznie, azon 14.000 frtra reducálódott, melyet a bérlő fizet, mialatt a herczeg a többi 7000 frtot elveszti.

S van még elég bátorságuk e 7000 forintot még egyszer a 14.000 frtnyi bérösszegeből levonni, csak hogy mondhassák, miszerint oly uradalom, mely 7000 frtot jövedelmez, eladható lett volna 400.000 frtért.

Edelstetten tehát oly uradalom volt, mely egy gróf Zichy-féle igazgatás alatt 21.000 frtot jövedelmezett s ezt akarák egyre másra földtehermentesítésekkel együtt stb. eladni. — Mert az soha és a röpiratban sem mondatott, hogy a 400.000 frton kívül még földtehermentesítések is fognak nyeretni *).

Edelstetten után a többi jószágra került volna a sor, de mily veszteségek lettek volna itt szenvedendők?

Mindenekelőtt azon veszteség, mely a kedvezőtlen idő- s pénzviszonyokban ugymint a magyarországi jószágok jelenlegi eladhatlansága sőt majdnem értéktelenségében találta volna okát;

*) Csodálható-e, ha valaki — ki a pénzt bérlet tárgyául tekinti, azt következetesen eladás tárgyául is nézheti?

Aztán azon veszteség, mely eredt volna azoknak 29 éves (és milyen!) bérszerződésekkel való terheltetéséből, vagy pedig azon roppant kárpótlást, melyet a bérlőknek 29 éves bérszerződésükről leendő lemondásukért, engedélyezni kellett volna.

Fennforgott azon terv is — mely az elhatározás sőt a tényleges kivitel pontjáig is megért — eladni az uradalmak egyes részeit s pedig a szabályzások által nyerendő földeket s így ezen uradalmak **nevét fentartani**.

E tervben ki volt szemelve különösen a Derecskei uradalom, melyben 30.000 hold s a Boldogasszonyi, melyben 15.000 hold növekedett az eddigi közös birtokból a herczegnek.

E műténél következő veszteségekre volt biztos kilátás:

1. Minden birtok szabályzás nagy áldozatokkal jár, ha a községekkel egyezkedés útján kiviendő; a községek követelései pedig annál nagyobbak leendettek, miután tudták volna, hogy az egyezkedéseknek minden áron s gyorsan kell megtörténniök.

2. Ha ezen más némi áldozattal megszerzett birtokokat gyorsan s rövid fizetési határidőre kellett volna eladni, ez csak felette kedvezőtlen föltételek mellett lesz lehetséges.

3. A bérlőket, kiknek e birtokok haszonbérlete biztosítva volt; különösen a derecskeieket, kiknek azok holdjával 1 frt. 50 kr.-jával az első 10, és 2 frtjával a többi haszonbérleti évekre át voltak engedve, kármentesíteni kellett volna, s e kármentesítésnek az olcsó bérlettel megfordított viszonyban kellett volna lennie.

4. A hitelezők is, kiknek az illető uradalmak zálogul voltak átadva e zálog ily jelentékeny részétől ismétli nevezetes áldozatok nélkül semmi esetre sem mondtak volna le.

Mi maradt volna meg tehát az uradalmak, illetőleg a telkek árából?

Lássunk egy másik mentőeszközt, melyet gróf Zichy adminisztrációja szintén nem csak szándékozott életbeléptetni, hanem a mely részben már a megvalósulás stadiumába is lépett.

A követelményeket, melyeket a községek iránt megváltások, eladások stb. fejében körülbelől 6 millió forintyi, átlagosan 20 évi részletekben fizetendő összegben birtak, a magyar földhitelintézetnek akarták átadni, s ettől zálogleveleiket (100 frtéért) 97 frt. árfolyamon átvenni, míg azokat, különösen nagyobb mennyiségben, 100 frtéért 75-tel sem lehet eladni. S ehhez még ama föltétel csatlakozott, hogy e zálogleveleket 10 év előtt el sem szabad adni.

Az administratio tehát e zálogleveleket ismét elzálogosította volna, s a tudva levő provisiók s kamatok mellett vesz fel azokra pénzt.

Végül curiosumul még egy pénzjavaslatot említünk fel, t. i. a majorátusban levő összes régi papirok eladását maculaturául, miből Wirkner udv. tanácsos 300.000 frtot, „a tanácskozó és határozó comité“ más kevésbé vérmes tagja 100.000 frtot helyezett kilátásba.

Tényleg alig említésreméltó csekélységet kaptak e papirosért, míg talán az akkora mint értéktelen eladott egyetlen egy iratból is annak idejében tízszeres kár támadhat.

Ezek voltak a pénzügyi műveletek, melyeket a gróf Zichyféle administratio, miután a hercegi ügyeket $\frac{9}{10}$ -ed részben megmenté(?), a mentés(?) utolsó tized részében is alkalmazni akart!

Mi azonban azt hisszük, hogy az előre bocsátottak után nem akadunk ellnemondásra, ha subjectiv meggyőződésünket követve, (s a gróf Zichyféle administratio védelmezőjének orvosi hasonlatát megtartva) prognosisunkat akként fogalmazzuk, hogy ily vagyons pénzkezelés mellett a passivák folytonosan tova harapódzó rákja egy szép napon a másik oldalon a majoratus lényegét pusztító lázzal találkozik, azaz a beteg teljes feloszlását idézte volna elő, ki akkor természetesen orvosai által **gyógyíthatlanul átvettnek** nyilvánítatik!

De ez nem volt így!

Gróf Zichy még 1861-ben is egy, habár rendetlenségbe és zavarba jutott, de még is csak — **kincset** vett át! Kincset, mely ha jövedelmet nem **hozott** is, de mégis **hozhatott**!

Midőn tehát az állittatik, hogy a gróf Zichyféle administratio a hercegi ügyeket reménytelenül összezavart s kétségbeesett állapotban vette át, ellenben kilencztized részben helyreállított s „*csak közönséges éberség, s tetterő és erély középserű alkalmazása mellett*“ nem sokára egészen helyreállítandó állapotban hagyta hátra: úgy ez a valódi tényállás teljes elferditése.

Gróf Zichy administratioja a hercegi ügyeket oly állapotban vette át, minőről állítja, hogy hátrahagyta, s abban hagyta hátra minőről mondja, hogy átvevé!

Ha helyes haszonbérleti rendszer hozatik be, **ha** ennek valósitásánál mindazon tulajdonságok meglettek volna, melyek ez administratio- és organumainál hiányoztak, s **ha** ellenben azok hiányoz-

nak, melyekkel birt — ha a rendetlenség renddé és nem zürzavarrá változtatik át, ha a felmondható adósság valóban felmondhatlanná convertáltatik, ha arra törekednek, hogy a haszonbért fentartsák, ha lehet, fölemeljék, de mindenesetre szigorun beszédjék, a helyett, hogy belőle engedményeket tettek; ha végre e haszonbér alapján az adósság évi törlesztéséhez fognak, — akkor a hercegi ügyek a **legrövidebb idő alatt szabályozva**, nem nagyon távoli időben az adósságok teljesen törlesztve lehettek, s a hercegi majoratus ép-ségében fentartatott volna.

Igy azonban gróf Zichy administratioja a bekövetkezett katasztrófát, a fizetések felfüggesztését, a sequestratiót, előidézte, vétke-sen okozta!*)

*) A volt gróf Zichyféle administratio arra számított, s abban bizakodott, hogy a hercegi ház barátjai el fogják kerülni, miszerint a valódi tényállás s következményeinek nyilvánosságra hozatala által megingassák azok bizalmát, kik pénzüket a hercegi háznál kamatoztatják, vagy ezután kamatoztassák.

Mi azonban mind a mellett, nem riadtunk vissza attól, hogy a hercegi vagyontügyek betegségét teljesen leleplezzük s meg vagyunk győződve, hogy ez által sem a hercegi ház hitelezőit nem nyugtalanítottuk jobban, sem ennek folytán a hercegi ügynek nem ártottunk.

Mert a hitelezők látni fogják, hogy a betegség nem volt szervi, chronicus baj, hanem csak időleges, s hogy miután a betegség megismertetett — bár a test egy része már belé vészett — vigyázó kezelés, s gondos, lelkismeretes ápolás mellett a már üdülő beteg megint felgyógyulhat és, mint biztosan várjuk, fel is fog gyógyulni.

De még más cél is lebegett szemünk előtt; beakartuk bizonyítani s ez remélhetőleg sikerült is, hogy a hercegi katasztrófának oka nem Magyarország vagy pedig a birodalom pénz- vagy gazdasági viszonyaiban rejlik, mi minden esetre a külföld bizalmát megrendíthetné, s gazdasági érdekeinket veszélylyel fenyegethetné. Be akartuk bizonyítani, hogy e viszonyokat a hercegi katasztrófával semmi összeköttetésbe sem lehet hozni, hanem hogy annak oka egyedül oly kezelésben rejlik, melynek O-Anglia leggazdagabb földbirtokosánál is ugyanazon következménye lett volna a nélkül, hogy ezt ama mintaállam pénz- vagy gazdasági viszonyainak lehetne tulajdonítani, de a nélkül is, hogy ezek hasonló katasztrófát ott is meg birtak volna akadályozni.

